

Handlingsplan gällande hedersrelaterat våld och förtryck

Riktlinjer för handläggning av ärenden 2022-2023

Riktlinjerna är upprättade utifrån nationell strategi gällande hedersrelaterat våld och förtryck på uppdrag av regering

Innehåll

1.	INLEDNING	4
1.1	Socialtjänstens ansvar	4
1.2	Definitioner	4
1.3	Att upptäcka våldsutsatthet	5
1.4	Relevant lagstiftning	5
1.5	Skärpt lagstiftning sedan 1 juli 2020	6
2.	Allmänt om handläggningen	7
2.1	Information, service och bistånd samt när utredning ska inledas	7
2.2	Vem handlägger ärendet?	7
2.3	Intern samverkan	7
2.4	Extern samverkan	8
3.	Utredning och dokumentation	9
3.1	Hedersvåldsutsatta över 18 år	9
3.1.1	Att tänka på vid eventuell kontakt med föräldrar	10
3.1.2	Utredningens innehåll	10
3.1.3	Riskbedömning med PATRIARK	11
3.1.4	Säkerhetsplanering	12
3.1.5	Dokumentation	12
3.2	Hedersvåldsutsatta under 18 år	13
3.2.1	Kontakt med och sekretess gentemot vårdnadshavare	13
3.2.2	Utredningens innehåll	14
3.2.3	BBIC-triangeln i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck	15
3.2.4	Analys och bedömning	16
3.2.5	Säkerhetsplanering	16
4.	Placeringar och vård/omhändertagande med stöd av SoL eller LVU	17
4.1	Nöd plan	17
4.2	Skyddade personuppgifter	18
5.	Insatser	19
5.1	Stöd och insatser i olika faser	19
5.1.1	Insatser i akut fas	20
5.1.2	Insatser i "mellanfasen"	20
5.1.3	Insatser på längre sikt	20
5.2	Uppföljning och efterarbete	20
6.	Kontaktuppgifter	21
6.1	Viktiga kontakter för handläggare	21
6.2	Viktiga kontakter för klienter	21

7. Bilagor	23
7.1 Bilaga 1. PATRIARK-riskbedömning	23
7.1.2 Frågeguide PATRIARK	25
7.2 BILAGA 2. FRÅGOR I BBIC.....	28
7.3 Bilaga 3. Kort och långsiktig planering.....	31
8. Referenser.....	34

1. INLEDNING

Syftet med handlingsplan är för att tydliggöra riktlinjer och rutiner för hur ärenden gällande hedersrelaterat våld och förtryck ska handläggas och dokumenteras inom socialtjänsten. Genom enhetliga rutiner i handläggning eftersträvas rättssäkerhet, bemötande enligt god förvaltning samt håller kunskap om aktuella lagstöd och föreskrifter uppdaterade.

Riktlinjerna har upprättats i enlighet med Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (SOSFS 2014:4), Socialstyrelsens kunskapsstöd och regler om hedersrelaterat våld och förtryck samt Socialstyrelsens *handbok Våld* (2015).

Riktlinjerna och rutinerna kompletteras av socialtjänstlagen (SoL) samt kompletteras av enheterna på individ- och familjeomsorgens egna interna riktlinjer och rutiner.

Riktlinjer och rutiner kan komma att revideras utifrån behov och vid lagändringar.

1.1 Socialtjänstens ansvar

Kommunen har det yttersta ansvaret för att enskilda får det stöd och den hjälp som de behöver. Socialnämnden har enligt socialtjänstlagen (SoL) ett särskilt ansvar för de som utsätts för våld i nära relation. Den 1 juli 2007 skärptes socialtjänstlagen i syfte att tydliggöra kommunens ansvar för att ge stöd och hjälp till brottsoffer (5 kap. 11 § SoL). Ändringarna innebar att kommunen särskilt ska beakta att våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld kan vara i behov av stöd och hjälp. 2014 utkom även Socialstyrelsen med nya föreskrifter och allmänna råd för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer (SOSFS 2014:4) där unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck särskilt lyfts fram.

1.2 Definitioner

Det finns likheter mellan hedersrelaterat våld och förtryck och mäns våld mot kvinnor i nära relationer generellt. Våldet utövas i en nära relation och den våldsutsatta är ofta beroende av och har ett starkt känslomässigt band till våldsutövaren. Hedersrelaterat våld och förtryck tar sig dock specifika uttryck och för att ge den våldsutsatta personen ett adekvat stöd och skydd måste de specifika våldsuttrycken uppmärksammas för att vidta lämpliga åtgärder genom särskilda rutiner. Därför är kunskap om hedersrelaterat våld avgörande.

Hedersrelaterat våld och förtryck karaktäriseras av kontroll av flickors och kvinnors sexualitet som anses vara knuten till mannens och kollektivets heder. Familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickornas eller kvinnornas faktiska eller påstådda beteende. Oskuld- och kyskhetsnormer före äktenskap blir därmed centralt för unga flickor/kvinnor. Såväl kvinnor som män i familjen kan dock delta i förtryck och begränsningar för att upprätthålla dessa normer samt i bestraffningar då den unga flickan/kvinnan anses ha vanhedrat familjen/gruppen (Socialstyrelsen 2013, Länsstyrelsen Östergötland 2008).

Kontrollen och begränsningen av flickans liv kan förekomma i form av begränsningar i vardagen såsom i klädval och val av socialt umgänge till livsval som utbildning, arbete och äktenskap eller skilsmässa. Det kan också röra sig om tvångsäktenskap, könsstympning, våld eller hot om våld och i de mest extrema fallen, mord, (Socialstyrelsen 2013).

Hedersrelaterat våld och förtryck förekommer i starkt patriarkala familjestrukturer med kollektiva egenskaper, det vill säga i samhällen eller omgivningar där mannen i familjen är norm samt överhuvud och där individer anses underordnade familjens eller kollektivets intressen.

Våldets kollektiva karaktär innebär att gärningspersonerna ofta är flera och kan vara såväl män som kvinnor i familjen eller släkten. Våldet kan också sanktioneras av familjen och släkten. Offren är oftast unga tjejer/kvinnor. Killar kan ha roll som både offer och förövare. De kan tvingas kontrollera systrar eller kusiner och hamnar ofta i ett dilemma mellan familjens krav och systemens eller kusinens önskan om ett större livsutrymme.

Unga hbtqi-personer är extra utsatta då deras sexuella läggning eller könsidentitet kan anses bringa skam över familjen.

1.3 Att upptäcka våldsutsatthet

Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer slår fast att:

Socialnämnden bör avgöra när och hur personalen i nämndens verksamheter ska ställa frågor om våld för att kunna identifiera våldsutsatta och barn som bevittnat våld som behöver stöd och hjälp (5 kap. SOSFS 2014:4).

Då få spontant berättar om våldsutsatthet är det viktigt att socialtjänsten frågar sina klienter om erfarenheter av våldsutsatthet. Det är viktigt att socialsekreterare i mötet med sina klienter är uppmärksamma på och frågar om tecken som kan tyda på utsatthet för hedersrelaterat våld och förtryck. Kännetecken eller signaler kan vara:

- Önskemål hemifrån om undantag från viss undervisning, till exempel idrott och sex- och samlevnad.
- Den utsatta får inte delta på skolresor eller lägerresor.
- Olika kläd- och beteendekoder i och utanför skolan.
- Krav på att den utsatta skall ta ett stort ansvar för hemarbete och småsyskon.
- Den utsatta är tidvis (oförklarligt) ledsen, orolig eller uppgiven, oförklarligt rädd för någon eller något.
- Den utsatta har koncentrationssvårigheter och försämrade studieresultat.
- Den utsatta får inte umgås med kompisar eller delta i fritidsaktiviteter.
- Den utsatta begränsas i sitt privatliv (kontroll av mobiltelefon, dagbok, kläder, väskor och så vidare).
- Den utsatta ljuger om pojk/flickvänner.
- Den utsatta uttrycker oro över att föras ut ur landet under sommarlov eller utlandssemester och bli bortgift.
- Den utsatta uttrycker oro över att familjen ska få reda på att hon/han är homosexuell, bisexuell eller transperson.
- Önskan om att ”återställa” sin ”mödomshinna” eller slidkrans.
- Den utsatta övervakar/övervakas eller uttrycker oro och/eller behov av att hålla sig väl informerad om syskon/släktingar/bekanta. Den utsatta kan uttrycka önskemål om att inte gå i samma klass eller skola som syskon eller kusiner.
- Den utsatta talar om problem hemma eller sin ofrihet i termer av ”vår kultur kräver” (Länsstyrelsen Östergötlands webbplats, 2015a).

Att utsättas för våld ger också kortvariga och långvariga psykiska konsekvenser och besvär, exempelvis depression, sömnrörningar, ätstörningar, självskadebeteenden, koncentrationssvårigheter, ångest, skuld- och skamkänslor osv. Vissa ungdomar kan utveckla självdestruktiva och/eller utåtagerande beteenden. Utsatta kan även drabbas av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). PTSD yttrar sig på olika sätt, men består alltid av återupplevande av våldet t ex i form av flashbacks eller mardrömmar, undvikande/avskärmande och överspändhet.

Ofta är det personal på ungdomsmottagning, förskola/skola eller boende (HVB, familjehem) som uppmärksammar symptomen. En god relation och nära samverkan med dessa aktörer är därför mycket viktigt. Samordnare mot våld i nära relation kan också konsulteras vid misstanke om hedersrelaterat våld och förtryck.

När den utsatta berättar om sin situation är det inte säkert att personen använder ord som ”heder” utan talar kanske om oro, lojalitetskonflikter och familjeproblem eller har funderingar kring oskuld och äktenskap. Ungdomar kan känna en stark ambivalens mellan att vilja vara kvar hos familjen och att vilja lämna den. En del bryter upp från sin familj på grund av att de har utsatts för eller riskerat att utsättas för våld eller för att bli gifta mot sin vilja. En konsekvens kan då vara att de blir mycket ensamma, isolerade och längtan efter syskon eller andra i familjen kan bli mycket stark.

Om det kommer till socialtjänstens kännedom att ett barn/ungdom utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck ska utredning inledas gällande detta, se vidare nedan.

1.4 Relevant lagstiftning

Förutom fysiskt våld som faller under misshandel samt dödshot så förekommer det även i hedersärenden att den utsatta bemöts av upprepade kränkningar, bli spottad på och ständigt efterföljas/bevakas t ex till och från skoltid och under raster vilket kan bedömas som ofredande och/eller utgöra ett led i grov fridskränkning. Den utsatta kan också genom ofta subtila hot tvingas begränsa sitt livsutrymme och kontrolleras på olika sätt (tvingas klä sig på ett visst sätt, få sin korrespondens kontrollerad, tvingas avstå från en kärleksrelation etc.) som kan bedömas som olaga tvång eller ett led i grov fridskränkning. Att läsas in eller föras bort i t ex en bil innebär olaga tvång eller olaga frihetsberövande

(Åklagarmyndigheten, 2006).

Den utsatta ungdomen kan också hotas med att hen mot sin vilja ska föras till hemlandet för att giftas bort, vilket är att bedömas som olaga hot. Sedan juli 2014 finns också en förstärkt lagstiftning mot *barn- och tvångsäktenskap*. Detta innebär bland annat att nya brott införs, t ex det nya brottet äktenskapstvång som gäller den som genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Straffet för äktenskapstvång är fängelse i högst fyra år. Bestämmelsen om äktenskapstvång kompletteras av det nya brottet vilseledande till tvångsäktenskapsresa. Straffet är fängelse i högst två år. Brottet gäller den som genom vilseledande förmår en person att resa till en annan stad/land än den där hen bor, i syfte att personen genom olaga tvång eller utnyttjande av hens utsatta belägenhet ska förmås att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Det handlar alltså om att lura någon att resa utomlands i syfte att hen ska giftas bort genom tvång eller utnyttjande. Möjligheten för en person under 18 år att få tillstånd att ingå äktenskap (äktenskapsdispens) har också tagits bort (Justitiedepartementet, 2014).

Ytterligare relevant lagstiftning är lag om förbud mot *könsstympning* av kvinnor (1982:316) som funnits sedan början av 1980-talet i Sverige. Könsstympning sker även på pojkar och oftast då barnet är väldigt litet och är ett område som behöver uppmärksammas inom sjukvården såsom barnavårdscentralen, mödravårdscentralen, elevhälsovård och ungdomsmottagning. En indikation kan vara att föräldern eller andra i slakten tidigare blivit könsstympade, och/eller att det planeras en resa till hemlandet där det finns risk att barnet utsätts.

Vid misstanke om dessa brott bör den utsatta om hen är över 18 motiveras till att göra en polisanmälan. Är den utsatta under 18 år ska samråd med Barnahus ske vid polisanmälan. Kontakt till Barnahus Västmanland 021-39 22 17

Från och med 1 januari 2019 gäller ytterligare skärpt lagstiftning som innebär ett förbud mot att erkänna utländska barnäktenskap. Förbudet gäller oavsett vilken anknytning till Sverige som personerna hade när äktenskapet ingicks eller hur gamla de är när frågan prövas av en myndighet. Om minst en av personerna fortfarande är ett barn vid prövningen ska det aldrig gå att göra undantag från förbudet. (Civilutskottets betänkande 2018/19:CU4).

1.5 Skärpt lagstiftning sedan 1 juli 2020

Utreseförbud, Barnäktenskapsbrott & Straffskärpningsgrund för brott med hedersmotiv

Sedan 1 juli 2020 har Sverige skärpt lagstiftning mot hedersrelaterat våld och förtryck. Nya regler om **utreseförbud** har förts in i LVU från den 1 juli 2020. Regleringen gäller enbart personer under 18 år. I 31 a § LVU införs möjligheten att meddela ett utreseförbud, som är ett beslut som inte förutsätter något samtycke från vårdnadshavaren eller den unge (1 § fjärde stycket LVU). Utreseförbud ska kunna meddelas om det finns en påtaglig risk för att någon som är under 18 år förs utomlands eller lämnar Sverige i syfte att ingå äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse eller könsstympas. Förutsättningarna för LVU-vård behöver inte vara uppfyllda för att utreseförbud ska kunna meddelas. Socialtjänsten behöver inte ha uttömt eventuella möjligheter till frivilliga insatser. Beslut om utreseförbud meddelas av förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden (31 b § LVU), på motsvarande sätt som gäller för beredande av vård enligt 4 § LVU. I Socialstyrelsens Meddelandeblad finns bra information.

En ny straffbestämmelse om **Barnäktenskapsbrott** införs i 4 kap. 4 c § tredje stycket BrB. Brottet avser fall där en gärningsperson genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår ett barn att ingå ett äktenskap eller äktenskapsliknande förbindelse. Därutöver omfattas också fall där barnet förmås eller tillåts att ingå ett äktenskap eller en äktenskapsliknande förbindelse. Detta gäller även om den som begår en sådan gärning inte haft uppsåt till men varit oaksam beträffande omständigheten att den andra personen inte fyllt 18 år. Exempelvis kan vårdnadshavare straffas även om de inte aktivt tvingat barnet till äktenskap, såväl i fall där barnet själv uttryckligen sagt att han/hon vill gifta sig. Bestämmelsen om barnäktenskapsbrott alltså är utformad så att det saknar betydelse om barnet uttrycker en vilja att ingå äktenskapet eller inte för att det ska vara straffbart. Redan mycket subtila påtryckningar kan vara tillräckligt för att anse att kriteriet ”förmå” är uppfyllt skriver Socialstyrelsen.

Det införs en **särskild straffskärpningsgrund** i 29 kap. 2 § 10 BrB som innebär att det vid bedömningen av straffvärdet av ett brott ska ses som en försvårande omständighet om ett motiv för brottet varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Regeringens ståndpunkt är att brott med hedersmotiv kan ha högre straffvärde än annan likartad brottslighet som inte är hedersrelaterad eftersom offer för hedersrelaterad brottslighet, oftast

barn och unga är en särskild utsatt grupp som drabbas särskilt svårt. Bland annat tvingas barn och unga som utsätts för hedersrelaterat brottslighet att flytta från sitt hem, leva med skyddade personuppgifter, lämna skola, vänner och sitt sammanhang. I de flesta fall måste de börja om och leva med skydd under lång tid.

2. Allmänt om handläggningen

2.1 Information, service och bistånd samt när utredning ska inledas

Vid hedersrelaterat våld och förtryck kan den utsatta vara såväl under som över 18 år. När det gäller hedersvåldsutsatta unga **över 18** bör följande iaktas:

- Om det inte är uppenbart att personen enbart efterfrågar information, utan behöver någon form av hjälp eller stöd, ska personens förfrågan hanteras som en ansökan om stöd eller hjälp och en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL inledas.

Våldsutsatta som vänder sig till socialtjänsten med önskan om stöd kan annars riskera att ”informerats bort” eller hänvisas till att själva vända sig till öppen verksamhet utan att deras hjälpbehov utreds och bedöms. En våldsutsatt behöver uppmärksammas på sin rätt att få sina behov utredda, att bli erbjuden insatser till stöd och hjälp och att få ett beslut som kan överklagas (Handbok Våld, 2015). Detta är särskilt viktigt i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck.

Då det kommer till socialtjänstens kännedom att ett barn (person **under 18 år**) kan ha varit utsatt för och/eller bevittnat våld ska socialtjänsten istället *utan dröjsmål* inleda en utredning om barnets behov av stöd och hjälp (6 kap. 1 § SOSFS 2014:4).

När Socialtjänsten kommer i kontakt med ett ärende som rör hedersrelaterat våld och förtryck gentemot barn och ungdomar är det viktigt att ha i åtanke att det vanliga tillvägagångssättet för aktualiseringar och utredningar av barn kan förvärra situationen och innebära ytterligare sanktioner, hot och ibland direkt fara för den våldsutsatta. Se vidare nedan under rubrik ”3. Utredning och dokumentation”.

- Vid behov anlitas tolk. Man ska **aldrig** använda släkt, familj eller andra anhöriga som tolk. Man bör fråga om den utsatta önskar en manlig eller kvinnlig tolk. Be om namnet på den tilltänkta tolken och rådgör med klienten så det inte finns några kända kopplingar. (Handbok Våld, 2015).

2.2 Vem handlägger ärendet?

Enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer fastslås det att:

- 2 § Socialnämnden ska fastställa var i verksamheten ansvaret ligger för att utreda, fatta beslut i och följa upp ärenden som gäller våldsutsatta eller barn som bevittnat våld. (SOSFS 2014:4, 3 kap. 2 §)

Ärenden som rör barn/unga som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck handläggs av barn- och ungdomshandläggare eller handläggare för ensamkommande ungdomar som har ansvar för hela ärendet (ansvarar för utredning, beslut om insatser och uppföljning). Ärenden som rör vuxna som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck handläggs av vuxenhandläggare. Familj och ungdom skall tilldelas varsin handläggare. Det ska alltid finnas en medhandläggare som stöd i ärendet. Handläggare kan även få stöd från enhetschef i ärendet. Även samordnare för våld i nära relation kan konsulteras vid behov.

2.3 Intern samverkan

Om den våldsutsatta har behov av insatser från olika enheter inom socialtjänsten kan handläggare från olika enheter samhandlägga ärendet för att samordna sina insatser.

I sådana ärenden är det av yttersta vikt att samtliga handläggare som involveras i ärendet *träffas regelbundet under hela ärendets gång* för att samordna sina insatser utifrån den våldsutsattas och eventuella barns behov. Det är viktigt att först söka klientens samtycke att få diskutera ärendet med andra kollegor.

Då ett ärende aktualiseras på någon annan enhet/grupp än de som har ansvar att utreda våldsutsattheten ska handläggaren anmäla det som inkommit till den handläggare som har utredningsansvar gällande våldsutsattheten. Då ett ärende aktualiseras direkt hos barn/ungdoms- eller vuxenhandläggare ska handläggaren snabbt ta reda på om personen har/behöver ha kontakt med andra handläggare i andra grupper och i så fall hjälpa klienterna med dessa kontakter samt söka samtycke hos klienten att få diskutera ärendet med dessa. Då samtycke inhämtats ska handläggaren som primärt utreder våldsutsattheten regelbundet under ärendets gång kalla alla berörda handläggare till möten/**samråd** som syftar till att diskutera hur man bäst kan ge klienten ett samlat stöd och till att samordna insatserna utifrån klientens behov. Handläggarna får också en möjlighet att utbyta kunskap och erfarenheter. Samordnare mot våld i nära relation bjuds in till dessa möten för konsultativt stöd. Vid behov kan även ärenden diskuteras avidentifierat med samordnare mot våld i nära relation och andra handläggare.

2.4 Extern samverkan

Hedersvåldsutsatta över 18 år

En våldsutsatt kan ha behov av kontakter med en rad andra myndigheter och organisationer. Det är därför viktigt att socialtjänsten även samverkar med externa aktörer. Viktiga samverkansaktörer är ofta polis/åklagare, skola, hälso- och sjukvård och stöd/kontaktpersoner inom frivilligorganisationer.

Vid behov av samverkan med externa aktörer i ett ärende kan utredande handläggare på socialtjänsten med klientens samtycke bjuda in klientens kontaktpersoner hos t.ex. polis, tjej/kvinnjour och skola till ett gemensamt möte/**samråd** för att diskutera hur man på bästa sätt kan samverka för att samordna insatserna till klienten. Sekretesskyddade uppgifter om en enskild får lämnas ut om den enskilde samtycker till detta (12 kap. 2 § OSJ). Det innebär att det som regel krävs samtycke från den som uppgiften gäller för att en uppgift ska kunna lämnas ut. Vid samverkan med externa aktörer krävs således klientens samtycke.

Gällande samverkan med **hälso- och sjukvården** så framgår det både i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relation samt i SoL (2 kap. 7 §) att socialtjänsten ska upprätta en samordnad individuell plan (SIP) då individen har behov av insatser från både kommunen och landstinget. Handläggaren som primärt utreder och fattar beslut om våldsutsattheten ansvarar för att kalla till SIP. Observera att SIP även kan upprättas för barn/unga.

Samverkan med eventuell **skola** om ungdomen fortfarande går gymnasiet är också viktigt. Se vidare nedan.

Hedersvåldsutsatta under 18 år

Vid hedersrelaterat våld och förtryck är den brottsutsatta ofta (men inte alltid) under 18 år. I ärenden som rör hedersvåldsutsatta under 18 år ska socialtjänsten samverka med Barnahus Västmanland.

I länet verkar **Barnahus Västmanland** för samverkan mellan polismyndigheten, socialtjänsten i länets alla kommuner, åklagarkammaren, barn- och ungdomspsykiatriska kliniken (BUP), barn- och ungdomskliniken samt Länsstyrelsen i Västmanland. Barnahus är till för de barn och ungdomar upp till 18 år som bor i länet och som kan vara utsatt för och/eller ha bevittnat våld i en nära relation samt sexualbrott.

När en anmälan om våld mot barn kommer in till socialtjänsten ska socialtjänsten kontakta Barnahus. Därefter sammankallar projektledarna på Barnahus till så kallade samråd med berörda verksamheter. På samrådsmötena görs en planering och en första bedömning av ärendet.

Om en polisanmälan görs bokas en tid för ett första förhör av barnet. Förhöret sker på Barnahus. En särskild utbildad polis förhör barnet. Personal från socialtjänst, åklagare, särskild företrädare, barn och ungdomspsykiatri och ibland den misstänktes försvarare kan följa förhöret från en TV-skärm från ett så kallat medhörningsrum. De har möjlighet att ställa frågor via polisens barnutredare. Detta minimerar antalet tillfällen då barnet behöver upprepa sin berättelse. Socialtjänsten får höra barnets berättelse och kan utifrån detta bättre bedöma barnets behov av skydd och fortsatt stöd. BUP fångar upp och erbjuder barnet krisbehandling och behandling av eventuell traumatisering. På Barnahus kan även medicinska undersökningar göras.

Skolan är ytterligare en central samverkansaktör i dessa ärenden. Det kan exempelvis finnas dokumentation från skolkurator eller skolsköterska om den ungas livssituation eller fysiska och psykiska hälsa som kan vara kopplad till våldsutsattheten. Även information om att den unga varit begränsad under skoltid, t ex om hen inte fått delta i all undervisning eller blivit bevakad av släktingar i skolan är viktig. Det kan vara bra att etablera ett samarbete med en

kontaktperson på skolan, som har kännedom om ungdomens situation. Skolpersonalen träffar den unga varje dag och kan löpande uppmärksamma ungdomens mående. Uppmana skolpersonal eller kontaktpersonen att anmäla på nytt om oron för ungdomen kvarstår eller om det framkommer ny oro. Betona att den ungas kontakt med socialtjänsten inte är det samma som att socialtjänsten har ständig vetskap om vad som sker kring den unga (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2008).

Om det finns någon i skolan som har haft en viktig del i den unga/unges uppbrottsprocess är det viktigt att utreda om detta är en kontakt som kan finnas kvar i någon form för den unga/ unge också under eventuell placering (Länsstyrelsen Östergötland, 2011). Om den unga blir placerad eller beviljas insatser under utredningstiden ska information fortlöpande inhämtas från de som ger henne stöd angående den ungas situation, psykiska hälsa och agerande, om hon har samt vilken typ av kontakt hon har med sin familj. Det är viktigt att poängtera detta för kontakt/stödpersonerna så de känner sig välkomna att ringa till socialsekreteraren och berätta vad som händer med den unga (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2008).

Gällande samverkan med **hälso- och sjukvården** så kan som sagt en samordnad individuell plan (SIP) upprättas. Hälso- och sjukvården kan också vara aktuell då det gäller ett rättsmedicinskt intyg av skador från fysisk misshandel och den hälsoundersökning som ska göras i samband med en LVU-ansökan.

3. Utredning och dokumentation

3.1 Hedersvåldsutsatta över 18 år

När en vuxen person utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck skall ärendet hanteras som andra ärenden som rör våld i nära relationer med särskild hänsyn till den kunskap som finns om försvårande omständigheter som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Det kan till exempel röra sig om att särskilt uppmärksamma tvångsäktenskap, att flera personer kan vara förövare samt det starka behovet av självstärkande insatser som skall beaktas.

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden (11 kap. 1 § SoL). Om det t ex kommer in information om att en person är utsatt för hedersrelaterat våld och personen är positiv till att få stöd eller hjälp ska en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL inledas. Socialnämnden får dock (med några få undantag) inte inleda utredning om inte den enskilde själv vill det. Socialnämnden har ansvar för att utreda en våldsutsatts behov av stöd och hjälp om hon ber om sådant, oavsett om våldet är polisanmält eller inte (Handbok Våld, 2015). Om personen är utsatt för brott (se ovan under rubrik 1.4 Relevant lagstiftning) bör man dock försöka motivera personen till en polisanmälan.

Om uppgiften inkommer via anmälan ska en förhandsbedömning göras. Förhandsbedömningen går ut på att ta ställning till om en utredning enligt 11 kap. 1 § SoL ska inledas eller inte. Förhandsbedömningen ska inte dra ut på tiden utan bedrivs skyndsamt. Om förhandsbedömningen leder till beslutet att *inte* inleda en utredning ska detta dokumenteras. Av dokumentationen ska det framgå att en utredning inte inleds, motivet till detta, datum samt namn och befattning på den person som gjort ställningstagandet. Allt detta antecknas på den handling som initierat förhandsbedömningen och tillförs antingen en existerande personakt eller sätts in i kronologisk pärm för handlingar som inte har föranlett något ärende hos nämnden.

Om den utsatta personen inte vill ha någon utredning och bedömning av sina behov, är det viktigt att handläggaren informerar hen om rätten till stöd och hjälp och motiverar hen att ta emot erbjudandet. För unga upp till och med 21 år bör omhändertagande enligt 3 § LVU övervägas. Personen kan också få information om möjligheter till stöd och hjälp från andra insatser i samhället. Denna information kan ske genom den våldsutsatta erbjuds upp till fem informerande, motiverande samtal med samordnare mot våld i nära relation.

Varje ärende där en enskild är part ska handläggas så enkelt, snabbt och billigt som möjligt utan att säkerheten eftersätts. En utredning ska inte göras mer omfattande än vad som är motiverat av omständigheterna i ärendet. En utredning måste dock vara så omfattande att den kan leda till ett sakligt korrekt beslut (Handbok Våld, 2011). Utredningen ska bygga på information från bedömningsinstrument (PATRIARK), enskilda samtal med den berörda samt information från andra (om klienten samtycker till detta).

Tänk också på följande aspekter:

- Beakta att hedersproblematik är ny i förhållande till Socialtjänstlagen och Lagen om vård av unga.

- Tala inte till den utsatta i termer av att ”har du blivit utsatt för hedersrelaterat förtryck?”. Vid hedersrelaterat våld och förtryck är det den utsatta som skuldbeläggs. Hen anses vara skyldig eftersom hens handlande tvingat släkten att vidta hot och sanktioner på grund av att hen brutit mot hederskoderna. Förövarna däremot anses ha rätt i sitt utövande av förtrycket. Att tala till den utsatta i termer av att hen utsatts för hedersrelaterat förtryck kan ge upphov till skuld-känslor – ”detta är mitt fel” – och att den utsatta blir osäker i sin anmälan och rätt till hjälp. Få istället den utsatta att själv berätta om sin situation.
- Använd auktoriserad tolk vid behov. Se aktuellt avtal med vilken tolkservice som kan kontaktas. Det är här mycket viktigt att tolken är neutral i förhållande till den utsatta. Överväg möjlighet till telefontolk. Lyssna på den utsattas önskemål gällande t ex tolkens kön. Be om namnet på den tilltänkta tolken och rådgör med klienten så det inte finns några kända kopplingar.
- Klargör tydligt olika möjligheter till hjälp och stöd från socialtjänst, polis, frivilligorganisationer, skola osv.
- Gör den utsatta medveten om olika alternativ och deras olika konsekvenser. Om ett uppbrott från familjen övervägs; samtala ingående om hur den nya, fria situationen kan gestalta sig. Vem kan den utsatta vända sig till när hen känner sig ensam och längtar hem? Hur kan man bygga upp ett nytt nätverk på en ny bostadsort?
- Ge den utsatta hopp.

3.1.1 Att tänka på vid eventuell kontakt med föräldrar

Om den utsatta är över 18 bestämmer hen själv om och hur information/kommunikation med föräldrarna ska ske. Om det finns underåriga syskon kan dock kontakt med föräldrarna behöva tas utifrån utredningarna kring syskonen. Det är viktigt att då utgå från den utsattas egen bedömning av hur säkert/riskfyllt det är att ta kontakt med föräldrar och andra våldsutövande släktingar och låta den utsatta vara med i planeringen av när kontakt med föräldrarna ska ske.

3.1.2 Utredningens innehåll

I ärenden som gäller vuxna över 18 år som utsätts för hedersrelaterat våld bör socialnämnden enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) med anledning av våldet utreda:

- behovet av stöd och hjälp akut,
- våldets karaktär och omfattning,
- våldets konsekvenser för den våldsutsatta,
- hur den våldsutsatta hanterar sin situation,
- hur den våldsutsattas nätverk ser ut,
- om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap, och
- Behovet av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

Enligt föreskrifterna (SOSFS 2014:4) ska det alltid göras en **riskbedömning** i utredningen, dvs. en bedömning av risken för fortsatt våld. Socialtjänsten ska alltid använda PATRIARK vid riskbedömning i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck.

Behovet av stöd och hjälp akut. Med detta avses vad som är nödvändigt att tillgodose omgående, t ex ett skyddat boende. Den våldsutsatta kan även behöva hjälp med att kontakta hälso- och sjukvården eller Polisen. Ett beslut om akuta hjälpinsatser kan tas under pågående utredning, t ex ekonomiskt bistånd eller skyddat boende (Handbok våld, 2015).

Våldets karaktär och omfattning. Avsikten med att utreda detta är för att kunna bedöma den våldsutsattas behov av stöd och hjälp. Avsikten är inte att göra en polisiär bedömning av vad som inträffat. Det är viktigt att socialtjänsten tar hänsyn till alla dimensioner av utsatthet samt utreder och bedömer situationen och den våldsutsattas behov av stöd och hjälp i sin helhet (Handbok våld, 2015). Våldets karaktär och omfattning utreds inom ramen för PATRIARK som innehåller flera frågeområden kring detta, se vidare nedan.

Händelser av betydelse – Med hjälp PATRIARK får man även underlag för bedömningen av händelser av betydelse avseende det eventuella fysiska, psykiska, ekonomiska och sexuella våldet.

Dokumentera våldet – Det är viktigt att dokumentera våldet utifrån bestämmelserna i 11 kap. 5 § SoL och Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd SOSFS 2014:5.

Våldets konsekvenser för den våldsutsatta samt hur den våldsutsatta hanterar sin situation är vidare viktigt att utreda. Text bör man beskriva vilka hälsoeffekter våldet fått för den utsatta? Det är viktigt att vara uppmärksam på att många som utsätts för våld kan utveckla olika tecken på stress-, kris- och traumareaktioner. Andra konsekvenser av våldet kan vara sociala, ekonomiska och praktiska. Man bör även utreda den våldsutsattas inställning till familjen och våldet (Handbok våld, 2015). Man kan även titta på egna erfarenheter hos den unga/unge av att ha utövat våld, annan kriminalitet, missbruk, destruktiva relationer, sexuella övergrepp, prostitution, självskadebeteende, suicid, upplevd diskriminering och utanförskap (Länsstyrelsen Östergötland, 2011). Många av dessa aspekter täcks in i PATRIARK-bedömningen.

Konkreta frågor kring hur den våldsutsatta hanterar sin situation och hur inställningen till familjen som utövar våldet ser ut finns i PATRIARK-frågeguiden under rubriken ”Sårbarhetsfaktorer hos offret” - ”Inkonsekvent beteende/attityd”.

Hur den våldsutsattas nätverk ser ut. Detta är viktigt att utreda för att få en uppfattning om det finns någon eller några personer som känner till den våldsutsattas situation och som kan vara ett stöd. Vid hedersrelaterat våld kan även någon eller några i den våldsutsattas nätverk utgöra ett hot, vilket är väsentligt att känna till (Handbok våld, 2015).

Om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap. Det är viktigt att utreda om något barn har bevittnat våldet samt om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap. Oftast finns det dock i dessa fall snarare syskon än egna barn som kan ha bevittnat våldet. Om den unga/unge har underåriga syskon är det viktigt att deras situation utreds och att de beviljas insatser utifrån behov. Om det framkommer att något barn har bevittnat våld ska den informationen därför föras vidare till Barn- och ungdomsgruppen.

Behovet av stöd och hjälp på kort och längre sikt. Att utreda detta innebär att ta reda på hur den våldsutsatta tänker kring sin framtida situation och vilken hjälp och vilket stöd som personen önskar från socialtjänsten (Handbok våld, 2015).

Vid hedersrelaterat våld är det extra viktigt att även ta hänsyn till den utsatta personens ålder och kön, sexualitet, eventuell funktionsnedsättning, egen religiositet/trossystem samt vistelsetid i landet och kännedom om samhället, språkkunskaper och behov av tolk. Det är också viktigt att man undersöker om den utsatta har en positiv eller negativ inställning till skydd och stöd från polis, socialtjänst och hälso- och sjukvården (Länsstyrelsen Östergötland, 2011).

Den våldsutsattas behov av stöd och hjälp kan finnas under lång tid och variera över tid, varför behovet av insatser under olika tidsperioder behöver bedömas och beskrivas. Vilka konsekvenser den unga/unges levda erfarenhet innan uppbrottet fått går sällan att analysera i den akuta fasen, därför behöver de initiala bedömningarna följas upp med jämna mellanrum. Ofta är det först i mellanfasen som en ordentlig utredning går att göra av den unga/unges behov. Det är också viktigt att komma ihåg att de frågor som ställs kan sätta igång processer i den unga/unge och att det därför är viktigt att se till att hen har stöd att tillgå efter utredningssamtal. Utredningssamtalen ska inte heller göras mer utförliga än vad som är nödvändigt för att bedöma behov av insatser.

3.1.3 Riskbedömning med PATRIARK

Enligt föreskrifterna (SOSFS 2014:4) ska det alltid göras en riskbedömning i utredningen, dvs. en bedömning av risken för fortsatt våld. Socialtjänsten ska alltid använda PATRIARK vid riskbedömning i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Om brottet är polisanmält ska även den våldsutsattas samtycke sökas för att ta del av polisens riskbedömning. Både socialtjänsten och polisen använder PATRIARK som metod vid riskbedömningar av dessa ärenden.

Endast de handläggare som fått utbildning i PATRIARK ska använda riskbedömningsmetoden. Före användning ska handläggaren läsa igenom användarmanualen för PATRIARK. Det är viktigt att påpeka att PATRIARK är en preventionsåtgärd, inte en prediktionsåtgärd. Det innebär att PATRIARK görs för att få en bättre bild av risken för fortsatt/allvarligt hedersvåld men bedömningen förutsäger inte med exakthet vad som kommer att ske. Snarare bör bedömningen ses som ett underlag för att arbeta förebyggande mot fortsatt våld tillsammans med klienten.

Underlaget till bedömningen i PATRIARK samlas in genom samtal med den utsatta. Utgå i samtalen från PATRIARK-

arbetsbladet (finns i manualen samt i ledningssystemet) samt BILAGA 1 som innehåller en frågeguide som kan användas som stöd. Flera samtal kan behöva bokas in. Bedömningen görs sedan av handläggaren, med fördel tillsammans med en kollega som också genomgått PATRIARK-utbildning. Under ett uppföljningssamtal återkopplar man slutsatserna av riskbedömningen till klienten. Om situationen är akut och den utsatta t ex behöver placeras på skyddat boende omgående kan man dock behöva frångå denna rutin och samla in tillräcklig information för att kunna göra en preliminär riskbedömning genom ett enda samtal med den våldsutsatta. Då kan man utgå från PATRIARK-arbetsbladet och anteckna direkt i det. I efterhand (efter placeringen) kan man sedan göra en mer utförlig PATRIARK-bedömning (se BILAGA 1).

3.1.4 Säkerhetsplanering

Beroende på vad PATRIARK-riskbedömningen visar bör en säkerhetsplanering genomföras med den utsatta. Förslagsvis görs säkerhetsplaneringen i samband med att man återkopplar resultatet av PATRIARK-riskbedömningen med klienten. Säkerhetsplaneringen genomförs alltid i samtal med klienten och bygger på klientens samverkan till att råden följs. Både riskbedömning och säkerhetsplanering är ”färskvaror” som kan behöva göras flera gånger i ett ärende om situationen för klienten förändras.

En säkerhetsplanering bör innehålla en planering kring vem den utsatta kan kontakta hos socialtjänst respektive polis om hotbilden plötsligt skulle öka, samt hur den utsatta kan känna av/märka om hotbilden ökar. Den bör även innehålla andra strategier för hur den utsatta kan agera om en hotfull situation skulle uppstå, t ex var den utsatta kan fly, vad hon/han behöver få med sig och vem hon/han kan kontakta i det akuta läget. Kom också överens om hur kontakten mellan klienten och socialsekreterare ska ske på säkraste sätt. Hur kan socialsekreteraren/annan stödperson kontakta klienten? Hur kan klienten nå socialsekreteraren/annan stödperson på säkraste sätt? Var är det säkrast att träffas? Se till att klienten har viktiga telefonnummer till t ex socialsekreterare, socialjour, stödperson och polis. Om det bedöms lämpligt informera även den våldsutsatta om möjligheterna till skyddade personuppgifter. Om brottet är polisanmält bör en samverkan med polis eftersträvas då åklagare kan ha beslutat om olika säkerhetshöjande åtgärder som t ex larpaket eller kontaktförbud.

Det kan också finnas situationer där det finns en oro för att ungdomen ska bli bortgift och/eller könsstympad i ursprungslandet. Uppmuntra den utsatta till polisanmälan om denna oro är stark. Det är också viktigt att tala med ungdomen om strategier i ursprungslandet. Ge den utsatta telefonnummer till svenska ambassaden om individen kan komma behöva hjälp. Ge den utsatta råd att om möjligt alltid ha sitt pass med sig, för händelse att individen behöver fly. Det kan också finnas organisationer i det landet som arbetar för människors rättigheter som kan vara behjälpliga. Om den utsatta verkar vara i ursprungslandet mot sin vilja och det finns en brottsmisstanke kan polisen vara behjälplig och kan med hjälp av Åklagarmyndigheten och utrikesdepartementet försöka återföra den unge till Sverige (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2008). Länsstyrelsen i Västmanland har tagit fram ett metodstöd för ärenden där personer befinner sig utomlands eller riskerar att föra utomlands mot sin vilja. Konsultera även vid behov samordnare mot våld i nära relation, som också kan kontakta polisens kontaktpersoner i Länsstyrelsens ”Resurscentra heder”.

Viktigt att tänka på!

Under hela utredningstiden bör ungdomen ha telefonnummer till ansvariga handläggare, polis och socialjour om situationen skulle bli akut. Var noga med att bestämma tid för nästa möte eller telefonsamtal så att individen känner sig trygg och förstår att du arbetar aktivt med ärendet.

3.1.5 Dokumentation

Av utredningen ska framgå vad ansökan gäller liksom andra uppgifter av betydelse för bedömningen. Dokumentationen ska ange beslut och åtgärder som vidtas i ärendet samt faktiska omständigheter och händelser av betydelse. Dokumentera personens berättelse om händelseförloppet och eventuella skador. Dokumentationen är nödvändig om personen återkommer till socialtjänsten och kan användas som stödbevisning (även t.ex. mail, sms, foton på skador) vid en eventuell rättsprocess. Det som inte enbart är av rådgivande karaktär ska dokumenteras och den det gäller har rätt att ta del av det som står i akten.

Dokumentation sker i enlighet med SOSFS 2014:5.

Utredningen leder fram till ett beslut; om bifall eller avslag på ansökan eller att ärendet avslutas utan åtgärd. Avslagsbeslut ska delges skriftligen och åtföljas av information om hur beslutet kan överklagas.

3.2 Hedersvåldsutsatta under 18 år

När det gäller barn, dvs. personer under 18 år, har socialnämnden ett långtgående utredningsansvar. Nämndens utredningsansvar gäller oavsett barnets och vårdnadshavarens inställning i frågan. Om den utsatta har underåriga syskon är det viktigt att deras situation utreds och att de beviljas insatser utifrån behov.

Då det kommer till socialtjänstens kännedom att ett barn kan ha varit utsatt för och/eller bevittnat våld ska socialtjänsten utan dröjsmål inleda en utredning om barnets behov av stöd och hjälp (6 kap. 1 § SOSFS 2014:4). Samma dag som socialtjänsten får kännedom ska också en skyddsbedömning göras av socialsekreterare i Barn- och ungdomsgruppen. Denna syftar till att avgöra huruvida barnet behöver omedelbart skydd eller inte. Tänk dock på att kontakt med föräldrarna kan öka hotbilden mot barnet/den unga.

I ärenden rörande omyndiga flickor eller pojkar som kan misstänkas vara eller bli utsatta för hedersrelaterat våld är det viktigt att en tidig och noggrann bedömning sker av skyddsbehovet – *innan* vårdnadshavaren kontaktas. När det gäller hedersrelaterat förtryck och våld så är individen utsatt för våld och hot från den egna gruppen och familjen. Socialtjänstens kontakt med vårdnadshavare kan därför i sig självt utgöra ett hot mot individen. Att den utsatta tagit kontakt med myndigheter kan anses påverka släktens heder negativt. Det är av denna anledning viktigt att noggrant kunna värdera det akuta skyddsbehovet och vidta åtgärder, till exempel omedelbart omhändertagande, om detta är nödvändigt (Länstyrelsen Östergötland, 2008). Vidare, om det är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med vården enligt LVU får socialnämnden besluta att hemlighålla barnets vistelseort för föräldrar eller vårdnadshavare (14 § LVU, 26 kap. 2 § OSL). Ett beslut om att inte röja barnets vistelseort kan överklagas (41 § LVU) (Handbok Våld, 2015).

När det föreligger hög risk för att barnet utsätts för allvarligt våld behöver socialtjänsten också göra en säkerhetsplanering med den utsatta, *utan föräldrarnas vetskap*. Socialtjänsten kan då behöva konsultera polisen, som ska göra en polisiär bedömning av vilka skyddsåtgärder som måste vidtas. Samverkan med Barnahus ska ske i dessa ärenden.

Viktigt att tänka på!

Under hela utredningstiden bör den utsatta ha telefonnummer till ansvariga handläggare, polis och socialjour om situationen skulle bli akut. Var noga med att bestämma tid för nästa möte eller telefonsamtal så att individen känner sig trygg och förstår att du arbetar aktivt med ärendet.

3.2.1 Kontakt med och sekretess gentemot vårdnadshavare

Vårdnadshavarna ska i regel alltid informeras då en utredning inleds. Däremot kan socialnämnden i vissa fall *dröja* med att underrätta vårdnadshavaren (se 11 kap. 2 § tredje stycket SoL).

Beslutet att inleda en utredning kan således inte undanhållas för vårdnadshavaren, men i vissa situationer kan nämnden *vänta något* med att informera en vårdnadshavare om att en utredning har påbörjats. Det måste dock finnas särskilda skäl till att en underrättelse inte görs direkt efter att en utredning inletts (11 kap. 2 § tredje stycket SoL). Dessa skäl kan vara:

- när vårdnadshavaren eller någon annan familjemedlem är misstänkt för övergrepp mot barnet, och polisutredningen befinner sig i ett känsligt läge. I en sådan situation behöver polisens och socialtjänstens utredningar samordnas.
- Om barnet själv har önskemål om att socialtjänsten avvaktar med att underrätta vårdnadshavarna. Barnet kan ha vänt sig till socialtjänsten och berättat om förhållanden i hemmet som föranleder en utredning, men motsätter sig att vårdnadshavarna kontaktas. Det kan bl.a. handla om barn som utsatts för hedersrelaterat våld. I dessa lägen kan socialnämnden behöva tala med personer i barnets professionella nätverk, ha ytterligare samtal med barnet och i särskilt allvarliga fall planera för hur skyddet av barnet ska utformas innan vårdnadshavaren informeras om att en utredning inletts (Handbok Våld, 2015).

I 12 kap. 3 § OSL finns också en särskild bestämmelse om sekretess i förhållande till vårdnadshavare och som gäller

oavsett barnets ålder. Enligt denna bestämmelse gäller sekretess även i förhållande till vårdnadshavaren bl.a. om det kan antas att den underårige lider betydande men om uppgiften röjs för vårdnadshavaren. Med betydande men avses exempelvis att barnet kan skadas allvarligt psykiskt, fysiskt eller på annat sätt om uppgiften lämnas ut.

Sekretessregeln tar sikte på de mest angelägna fallen, där det kan finnas behov av att skydda barnet mot vårdnadshavaren. Det kan vara fråga om särskilt integritetskänsliga uppgifter eller andra uppgifter som kan missbrukas av vårdnadshavaren på ett sätt som allvarligt skadar barnet. Det är inte tillräckligt att barnet tycker att det är obehagligt eller tror att vårdnadshavaren kommer att vidta åtgärder som han eller hon motsätter sig, men som inte kan anses medföra betydande men för barnet.

3.2.2 Utredningens innehåll

Utredningen ska enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:4) innehålla följande:

Allmänna råd

Socialnämnden bör utreda bl.a.

- barnets behov av stöd och hjälp akut, inklusive vård eller boende i ett annat hem än det egna,
- våldets karaktär och omfattning,
- våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna,
- barnets egen uppfattning om våldet,
- vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet, och
- Barnets behov av stöd och hjälp på både kort och lång sikt.

Nämnden bör vidare utreda om någon åtgärd behöver vidtas i fråga om vårdnad, umgänge, förmynderskap eller målsägandebiträde enligt 5 kap. 2 § första stycket socialtjänstförordningen (2001:937). (6 kap. SOSFS 2014:4)

Socialekreterare i barn- och ungdomsgruppen använder alltid Socialstyrelsens modell BBIC (Barns behov i centrum) vid utredningar om barns behov av skydd och stöd.

Observera dock att unga under 18 år som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck även ska utredas utifrån de aspekter som gäller för våldsutsatta vuxna:

Enligt föreskrifterna (SOSFS 2014:4) ska det också alltid göras en **riskbedömning** i utredningen, dvs. en bedömning av risken för fortsatt våld. Metoden som används kallas **PATRIARK**. Vid polisanmälan ska samverka med Barnahus ske. För vidare information om hur riskbedömningsmetoden går till, se BILAGA 1.

Barnets behov av stöd och hjälp akut. Det kan t.ex. handla om att behöva skydda barnet från att behöva utsättas för våld igen. Barnet kan redan under utredningen ha behov av insatser. Öppna insatser kan t.ex. vara familjepedagogiska insatser, kontaktperson, samtalskontakter eller hjälp till kontakt med hälso- och sjukvården/BUP. Den som är utsatt kan behöva bo utanför hemmet om det finns ett skyddsbehov som måste tillgodoses. I vissa fall kan ett beslut om omedelbart omhändertagande enligt 6 § LVU bli aktuellt (Handbok Våld, 2015).

Våldets karaktär och omfattning. Avsikten med att utreda våldets karaktär är för att kunna bedöma vilka konsekvenser våldet kan få för barnets hälsa och utveckling och vilka insatser till stöd och hjälp barnet kan behöva. Det är viktigt att få en uppfattning om när den utsatta senast blev utsatt för våld, hur lång tid våldet har pågått eller om det är enstaka händelse, om våldet varit grovt och om det har trappats upp. Mycket information om våldets karaktär och omfattning samlas in genom PATRIARK-riskbedömningen. Se även rubriken ”BBIC-triangeln i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck” nedan samt BILAGA 2 för exempel på frågor att ställa.

Hur våldet påverkat barnet och relationen till föräldrarna. Enligt allmänna råd till 6 kap. 1 § SOSFS 2014:4 bör socialnämnden utreda våldets påverkan på barnet och dess relation till föräldrarna. För att göra detta kan socialnämnden exempelvis samtala med barnet och personer i dess närhet, t.ex. föräldrar, förskola, skola samt genom utlåtande från exempelvis BUP, ta reda på hur barnet påverkats och vilka konsekvenser det fått för barnets utveckling att ha utsatts för eller bevittnat våld.

Barnet måste skyddas från fortsatt hot och våld. Betydelsefulla aspekter som behöver uppmärksammas särskilt utifrån våldserfarenheten är t.ex. barnets anknytning till föräldrarna, psykiska hälsa och eventuell traumatisering. Traumatiserade barn behöver få adekvat hjälp från t.ex. barn- och ungdomspsykiatri (Handbok Våld, 2015). Se vidare rubriken ”BBIC-triangeln i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck” nedan samt BILAGA 2 för exempel på frågor att ställa.

Barnets egen uppfattning om våldet. Syftet med att utreda hur barnet uppfattat våldet är att få veta hur barnet påverkats för att bedöma vilket stöd och vilken hjälp barnet kan behöva. Det är viktigt att låta barnet berätta i sin egen takt och att förmedla att det aldrig är barnets fel att våldet inträffat (se även 11 kap. 10 § SoL). Mycket information om detta samlas in genom PATRIARK-riskbedömningen. Se även rubriken ”BBIC-triangeln i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck” nedan samt BILAGA 2 för exempel på frågor att ställa.

Våldets konsekvenser för den våldsutsatta samt hur den våldsutsatta hanterar sin situation är vidare viktigt att utreda. Text bör man beskriva vilka hälsoeffekter våldet fått för den utsatta? Hur har det påverkat hens fysiska och psykiska hälsa? Har hen haft kontakt med läkare för somatiska eller psykiska besvär på grund av våldet? Man bör även utreda den våldsutsattas inställning till familjen och våldet (Handbok våld, 2015).

Hur den våldsutsattas nätverk ser ut. Detta är viktigt att utreda för att få en uppfattning om det finns någon eller några personer som känner till den våldsutsattas situation och som kan vara ett stöd. Vid hedersrelaterat våld kan även någon eller några i den våldsutsattas nätverk utgöra ett hot, vilket är väsentligt att känna till (Handbok våld, 2015).

Om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap. Det är viktigt att utreda om något barn har bevittnat våldet samt om den våldsutsatta behöver stöd i sitt föräldraskap. Oftast finns det dock i dessa fall snarare syskon än egna barn som kan ha bevittnat våldet. Om den unga/unge har underåriga syskon är det viktigt att deras situation utreds och att de beviljas insatser utifrån behov. Om det framkommer att något barn har bevittnat våld ska den informationen därför föras vidare till Barn- och ungdomsgruppen.

Vardera föräldrarnas uppfattning om våldets konsekvenser för barnet. Syftet med att utreda föräldrarnas uppfattning är ta reda på deras insikt om vilka konsekvenser våldet kan medföra för barnet. Föräldrarnas förmåga att tillgodose barnets behov och stödja dess utveckling på ett lämpligt sätt är avgörande för barnets hälsa och utveckling. Att bedöma vårdnadshavarnas omsorgsförmåga är en central del i en barnvårdsutredning. I BBIC utreds ett antal aspekter när det gäller föräldrarnas förmåga. Se rubriken ”BBIC-triangeln i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck” nedan samt BILAGA 2 för exempel på frågor att ställa.

Barnets behov av stöd och hjälp på kort och lång sikt. Förutom ett eventuellt behov av skydd kan behovet av insatser enligt vad som framkommit i forskning grovt delas in i olika nivåer. Placering utanför hemmet samt stöttning i en eventuell uppbrottsprocess från familjen är ofta av stor vikt i dessa ärenden.

Vid hedersrelaterat våld är det extra viktigt att även ta hänsyn till den utsatta personens ålder och kön, sexualitet, eventuell funktionsnedsättning, egen religiositet/trossystem samt vistelsetid i landet och kännedom om samhället, språkkunskaper och behov av tolk. Det är också viktigt att man undersöker om den utsatta har en positiv eller negativ inställning till skydd och stöd från polis, socialtjänst och hälso- och sjukvården (Länsstyrelsen Östergötland, 2011).

3.2.3 BBIC-triangeln i ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck

Detta avsnitt är hämtat från Länsstyrelsen i Stockholms läns ”*Riskebedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld. Metodstöd för socialsekreterare*”.

I varje ärende måste det göras en bedömning av vad utredningen ska omfatta. Utredningen bör fokuseras kring en övergripande frågeställning som ska få sitt svar i bedömningen. I ärenden som rör hedersrelaterat förtryck är det viktigt att särskild uppmärksamhet riktas mot de behov som den utsatta, till följd av sin situation, inte får tillgodosedda. Ett exempel på en frågeställning kan vara: i vilken utsträckning är den unga utsatt för psykiskt och fysiskt våld, vilket skyddsbehov finns och vad behöver hända för att den unga ska få en tillräckligt trygg hemmiljö? För att ta reda på detta behöver man kartlägga den ungas situation. I BILAGA 2, frågor i BBIC följer exempel på frågor som kan vara hjälpsamma under denna typ av utredning. Frågorna är hämtade från Länsstyrelsen i Stockholms läns ”*Riskebedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld. Metodstöd för socialsekreterare*”.

3.2.4 Analys och bedömning

Även detta avsnitt är hämtat från Länsstyrelsen i Stockholms läns ”*Risikobedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld. Metodstöd för socialsekreterare*”.

Under utredningen samlas information in gällande alla sidor i BBIC triangeln. Informationen kommer från individen själv, föräldrarna, släktingar och andra i familjens nätverk samt de professionella som känner till barnets levnadsförhållanden. En utredning ska resultera i och visa på följande aspekter: en analys av barnets behov och föräldrarnas förmåga att tillgodose dessa samt identifiera behov av eventuella insatser för att säkerställa barnets välbefinnande utifrån triangelns olika sidor. Med hjälp av analysen ska utredningens frågeställningar besvaras för att klargöra individens behov av skydd och stöd från socialtjänsten.

Familjen och barnets/den ungas målsättning.

Det är nu viktigt att se på de olika målsättningar som finns i familjen. Vill alla samma sak eller skiljer det sig? Barnet behöver ofta hjälp att formulera vad hen vill och eftersom hen ofta är ambivalent är det viktigt att hen får stöd av en stödperson under utredningen. Se sedan hur föräldrarna och barnets mål stämmer överens med socialtjänstens mål. Kan de kombineras? (Se vidare nedan under rubriken Säkerhetsplanering).

3.2.5 Säkerhetsplanering

Målet i ärenden som rör barn är många gånger att barn och föräldrar ska kunna ha en fungerande relation. I ärenden med hedersrelaterad problematik kan en sådan strävan ibland innebära stora risker, samtidigt som familjen inte sällan är särskilt viktig för dessa utsatta. Därför är det nödvändigt att iaktta stor försiktighet och utifrån den utsattas bästa i sådana situationer bedöma vilka kontakter och insatser som bäst kan gagna den utsatta på kort och lång sikt (Handbok Våld, 2015). Det är inte heller ovanligt i denna typ av ärenden att föräldrarna helt eller delvis förnekar att det föreligger omsorgsbrister eller orimlig kontroll av den utsatta. Det är lättare att arbeta med föräldrar som medger att socialtjänstens oro stämmer, men det behöver inte betyda att det är säkrare för den utsatta. Det är dock också viktigt att komma ihåg, och våga tro på, att även förnekande föräldrar kan förändras och ändra uppfattning under utredningens gång.

Strävan efter att etablera ett gott samarbete med familjen får dock aldrig gå före målet att skydda den utsatta!

När det föreligger hög risk för att individen utsätts för allvarligt våld behöver socialtjänsten göra en säkerhetsplanering med den som är våldsutsatt, *utan föräldrarnas vetskap*. Socialtjänsten behöver då konsultera polisen, som ska göra en polisiär bedömning av vilka skyddsåtgärder som måste vidtas. Samverkan med Barnhus ska ske i dessa ärenden. En säkerhetsplanering bör innehålla en planering kring vem den utsatta kan kontakta hos socialtjänst respektive polis om hotbilden plötsligt skulle öka, samt hur den utsatta kan känna av/märka om hotbilden ökar. Den bör även innehålla andra strategier för hur den utsatta kan agera om en hotfull situation skulle uppstå, t ex var den utsatta kan fly, vad hen behöver få med sig och vem hen kan kontakta i det akuta läget. Kom också överens om hur kontakten mellan klienten och socialsekreterare ska ske på säkraste sätt. Hur kan socialsekreteraren/annan stödperson kontakta klienten? Hur kan klienten nå socialsekreteraren/annan stödperson på säkraste sätt? Var är det säkrast att träffas? Se till att klienten har viktiga telefonnummer till t ex socialsekreterare, socialjour, stödperson och polis.

I ärenden där riskbedömningen inte visar på att det inte finns risk för fortsatt och/eller allvarligt våld kan större samverkan med familjen ske. När socialtjänsten ska ta ställning till planeringen av insatser och öka möjligheten för den utsatta och familjen att genomföra planeringen i enlighet med individens säkerhet kan socialtjänsten med fördel använda punkterna nedan.

- I planeringen av insatserna är det viktigt att försöka få med så mycket som möjligt av föräldrarnas respektive barnets/den ungas egna styrkor och resurser, utan att äventyra barnets/den ungas säkerhet.
- Om möjligt, uppmuntra det som föräldrarna respektive barnet/den unga redan gör för att skapa en säker miljö för barnet/den unga, försök att poängtera undantag till omsorgsbrist.
- Försök inkludera föräldrarnas respektive barnets/den ungas förslag till lösningar i den mån det är möjligt. Poängtera föräldrarnas respektive barnets/den ungas egna mål, i de fall som socialtjänsten bedömer att de målen ökar säkerheten för barnet/den unga.
- Om möjligt, använd de personer som vill och kan agera för barnets/den ungas säkerhet runt familjen och inom familjen och uppmuntra de i familjen som arbetar mot familjens positiva mål eller socialtjänstens mål, utan att äventyra barnets säkerhet.
- Under planering och genomförande av insatser behöver socialtjänsten kontinuerligt göra nya riskbedömningar,

utifrån den information som framkommer under möten. Det är viktigt att från början planera in tidsbundna uppföljningar, när familjen beviljas en insats.

- Viktigt att tänka på är att formulera och tydligt kommunicera till barnet/den unga och föräldrarna vad socialtjänsten behöver se och vad som behöver uppnås, på detaljnivå, för att avsluta en tvingande kontakt.

Det kan också finnas situationer där det finns en oro för att barnet/den unga ska bli bortgift/ könsstympad i ursprungslandet, dessa ärenden hänvisas till 31 a § LVU.

4. Placeringar och vård/omhändertagande med stöd av SoL eller LVU

Då det gäller unga är det avgörande att bedöma om hon eller han ska ges skydd, stöd och rehabilitering enligt SoL eller LVU. Om den initiala bedömningen är att det är föräldrarna som utgör hotet mot den unga/unge, eller att de själva inte är kapabla att skydda den unga/unge från den eller de som utgör hotet bör en ansökan om vård enligt LVU vara utgångspunkten för att tydligt markera att samhället behöver ha beslutanderätten om vårdens fortgående.

Då det gäller grunder för vård i förhållande till de unga under 18 år i målgruppen kan socialnämnden;

- ansöka direkt om vård med stöd av 2§ och/eller 3§§ LVU
- ansöka om ett omedelbart omhändertagande med stöd av 6§ LVU som övergår i en ansökan om vård med stöd av 2§ och/eller 3§§ LVU och/eller 31a§ LVU
- ansöka om ett omedelbart omhändertagande med stöd av 6§ LVU som övergår i ett beslut om vård med stöd av SoL
- utreda och bevilja insats enligt SoL

Om det vid bedömning framkommer att barnet/den unga är i behov av skydd enligt LVU ska socialtjänsten se till att detta omgäende ordnas. Socialtjänsten tar också ställning till om det behövs beslut enligt 14 § LVU om:

- Hemlighållande av placering och vistelseort.
- Umgängesbegränsning som innefattar att inte träffa föräldrarna.
- Att inte tillåta telefonsamtal med familj/släktingar.
- Att inte tillåta brevväxling.

Även unga över 18 år kan behöva skyddat boende eller exempelvis en familjehemsplacering. Observera att placeringen kan ske både med stöd av SoL och 3 § LVU om ungdomen är under 21 år. Bedöm oavsett ålder alltid utifrån individens ålder och mognad behovet av:

- Avstånd till hemmet. När den utsatta längtar hem kan det vara en fördel att inte befinna sig alltför nära föräldrahemmet, då ett återvändande kan få förödande konsekvenser. Geografiskt avstånd kan ge tid till eftertanke, istället för att ta ett förhastat beslut.
- Lämplig geografisk placering. Det kan vara olämpligt att placera individen i en geografisk del där den egna invandrargruppen bor, då ryktet snabbt kan spridas och utgöra ett hot mot den utsatta.
- Boendeform, såsom särskilt boende för denna grupp, även om individen är över 18 år kan det vara lämpligt med placering i familjehem.

När någon behöver vårdas i ett hem för vård eller boende eller i ett familjehem ska en plan upprättas för den vård som socialnämnden avser att anordna (vårdplan). Det framgår av 11 kap. 3 § första stycket SoL som gäller både barn och vuxna (Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten, Socialstyrelsen 2015).

4.1 Nöd plan

Erfarenhet har visat att unga ofta inte orkar stå fast vid sitt beslut att bryta upp från familjen på grund av skuldbeläggning, press, hot och våld från familj och nätverk. Det är av stor vikt att informera den unga/unge om att det är vanligt att egna skuld känslor tillsammans med press från familjen, kan få som konsekvens att unga vill gå tillbaka hem eller vill söka kontakt med familjen.

Det är vidare avgörande att så tidigt som möjligt, tillsammans med den unga/unge göra upp strategier/nödplaner kring

vad som ska göras om detta händer. Här behöver den som möter den unga/unge dels förmedla till den unga/unge att denna situation är väldigt vanlig och att man vill avlasta henne eller honom från att behöva hålla fast vid sitt beslut om pressen från familjen skulle bli alltför stor. Den unga/unge behöver också få veta att samhället i den mån det är möjligt kommer att hjälpa till att utjämna maktförhållandena mellan den unga/unge och de personer som utgör hotet. Exempel på punkter som kan vara aktuella att diskutera i samverkan med den unga/unge i en nöd plan är;

- hur kan den unga/unge själv kommunicera om hen avbryter placeringen mot sin vilja
- hur kan den unga/unge själv kommunicera om hen själv väljer att avbryta placeringen
- vem har ansvar för att följa upp den unga/unge
- ska en polisanmälan göras om den unga/unge försvinner från placeringen
- hur kan den unga/unge följas upp utan att hens säkerhet äventyras
- vilka kan vara aktuella platser att söka efter den unga/unge om hen avbryter placeringen, i Sverige, i utlandet
- hur och vilken sorts kontakt kan tas med den unga/unge
- vilka verksamheter kan ha större uppföljningsmöjlighet än socialtjänsten i förhållande till den unga/unge, polismyndigheter, boendet, ideell organisation, skola, ungdomsmottagning?

Tänk också på att det behöver finnas en planering kring hur man kan agera om den unga/unge förs utomlands, se rubriken "Säkerhetsplanering" ovan.

4.2 Skyddade personuppgifter

Det kan också vara aktuellt att vara den unga/unge behjälplig i att ansöka om skyddade personuppgifter i samband med placeringen. Samverkan med polisens brottsoffer- och personsäkerhetssamordningen (BOPS) och/eller Barnahus ska ske om det gjorts en polisanmälan.

Det är mycket viktigt att våldsutsatta i behov av skyddade personuppgifter informeras om vad skyddade personuppgifter innebär och hur ansökan går till. Det finns informationsmaterial för detta, se bland annat: Länsstyrelsen Östergötlands "Man vill ju finnas! En handbok för barn och unga som lever med skyddade personuppgifter" samt Skatteverkets information på <https://www.skatteverket.se/privat/folkbokforing/skyddadepersonuppgifter>

Det finns tre typer av skyddade personuppgifter: *sekretessmarkering*, *skyddad folkbokföring* och *fingerade personuppgifter*. Alla tre nivåerna av skyddade personuppgifter kan kombineras med t.ex. namnbyte.

En *sekretessmarkering* gör det svårare för andra att ta del av någons personuppgifter i folkbokföringsregistret. Man ansöker om sekretessmarkering hos Skatteverket. Ofta krävs intyg från t ex socialtjänst eller polis. Folkbokföringsuppgifter, till exempel personnummer, namn och adress, är normalt offentliga. I vissa fall kan man få sina personuppgifter skyddade genom att en markering för särskild sekretessprövning (sekretessmarkering) förs in i folkbokföringssystemet (jfr 22 kap. 1 § offentlighets- och sekretesslagen). Då måste varje myndighet noga pröva det enskilda fallet innan de lämnar ut uppgifter om någon begär det. Det är alltså ingen absolut sekretess. Spärrmarkeringen förs över till andra myndigheters register, till exempel försäkringskassornas register och bil- och körkortregistret. Omprövning av sekretessmarkering sker i regel varje år.

Om det finns särskilda skäl kan man enligt 16 § folkbokföringslagen även få skyddad folkbokföring, tidigare kallat "*kvarterskriven*" på den gamla orten när man flyttar. Personens gamla adress tas bort och personen registreras som "på kommunen skriven" i sin gamla folkbokföringsort. Som adress i registret anges i sådana fall adressen till skattekontoret på personens gamla ort. Den faktiska adressen förvaras manuellt på Skatteverket. Den utsatta personens post går via ett regionalt skattekontor där särskilda handläggare har den nya adressen. Fördelen är då att den nya adressen aldrig registreras i folkbokföringen och därmed inte heller sprids till andra myndigheter. Det medför ändå ett visst besvär eftersom många typer av samhällsservice är knutna till den ort där personen är folkbokförd, till exempel sjukvård, dagisplats, skolgång, bostadsbidrag, kommunalskatt och rösträtt. För en person med skyddad folkbokföring kan det alltså innebära problem att få samhällelig hjälp och service som är knuten till var man är folkbokförd. Den fördröjning som uppstår genom eftersändningen av posten ger ofta upphov till praktiska problem och kostnader. Skyddad folkbokföring är också en större åtgärd än sekretessmarkering eftersom det innebär att den utsatta personen måste flytta

till en ny, hemlig adress. Man kan få skyddad folkbokföring i högst tre år i taget. Man ansöker om skyddad folkbokföring hos Skatteverket. Ofta krävs intyg från t ex socialtjänst eller polis.

Om personen är utsatt för särskilt allvarlig brottslighet och hotas till liv, hälsa eller frihet kan det bli aktuellt om *fingerade personuppgifter*. Detta är den mest omfattande åtgärden och innebär att personen får helt nya identitetsuppgifter, t ex nytt namn och personnummer. Man måste också flytta till en ny, hemlig ort. I de fall där hot om särskilt allvarlig förföljelse föreligger och där andra skyddsåtgärder inte ger tillräckligt skydd kan det bli aktuellt med fingerade personuppgifter. Man begär fingerade personuppgifter hos Polismyndigheten. Dessa personer måste bryta helt med sitt tidigare liv inklusive släkt och vänner. Deras omfattande behov av stöd och hjälp tillgodoses till stor del av polisen. Om de behöver bistånd från socialtjänsten kan det vara polisen som först tar kontakt.

5. Insatser

Socialtjänsten ska enligt Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer (7 kap. 1 § SOSFS 2014:4) erbjuda hedersvåldsutsatta unga (både de över och under 18 år) insatser akut samt både på kort och lång sikt med utgångspunkt i personens behov av skydd, stöd och hjälp:

1 § Socialnämnden ska erbjuda

1. våldsutsatta vuxna,
2. den som är under 18 år och har utsatts för våld eller andra övergrepp av sin partner, eller
3. den som är under 18 år och har utsatts för hedersrelaterat våld

insatser akut och på kort och lång sikt med utgångspunkt i behovet av skydd, stöd och hjälp. Utredningen, inklusive riskbedömningen, ska ligga till grund för bedömningen av vilka insatser som ska erbjudas.

Allmänna råd

Socialnämnden bör kunna erbjuda stöd och hjälp i form av bl.a.

- information och råd,
- stödsamtal,
- hjälp att ordna stadigvarande boende,
- stöd i föräldraskap,
- förmedling av kontakt med frivilligorganisationer och andra aktörer, och
- hjälp vid kontakt med hälso- och sjukvården och andra myndigheter, t.ex. Polisen och Skatteverket. (7 kap. 1 § SOSFS 2014:4)

För de hedersvåldsutsatta som är under 18 år gäller också följande:

Insatser till barn

3 § Om ett våldsutsatt barn eller ett barn som bevittnat våld behöver stöd och hjälp med anledning av våldet, akut eller på kort eller lång sikt, ska socialnämnden erbjuda barnet insatser med utgångspunkt i dess olika behov av

1. skydd,
2. råd och stöd, och
3. Vård och behandling.

Allmänna råd

Socialnämnden bör kunna erbjuda barnets föräldrar och andra till barnet närstående råd och stöd med utgångspunkt i barnets behov (7 kap. 3 § SOSFS 2014:4).

5.1 Stöd och insatser i olika faser

Här nedan beskrivs stöd och insatser i olika faser i relation till den ungas uppbrott från de som utövar våldet

och förtrycket. Texterna har hämtats från Länsstyrelsen Östergötlands material ”*Våga göra skillnad – en vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för bedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja.*” Observera att insatserna som beskrivs nedan avser både unga under och över 18 år. Observera dock också att det inte alltid är aktuellt med ett uppbrott från den familj som utövar våldet och förtrycket, särskilt inte om den våldsutsatta är över 18 år och socialtjänsten inte lyckas motivera personen till ett sådant uppbrott. Vissa insatser som beskrivs nedan kan dock även vara aktuella för de unga (oavsett ålder) som inte bryter med sin familj, t ex stödperson eller kontaktperson, stödsamtal, behandlande samtal inom BUP/vuxenpsykiatri, insatser till familjen etc.

5.1.1 Insatser i akut fas

I den *akuta fasen* direkt efter ett uppbrott bör fokus ligga på att skydda den unga från fortsatt våld, att förmedla trygghet och skapa en relation till den unga. Stödet och hjälpen till den unga behöver vara omfattande och intensivt. Ett sammanhang med såväl praktiskt som socialt och emotionellt stöd är viktigt, liksom att personen erbjuds en meningsfull sysselsättning. Den utsatta behöver kontinuerligt stöd och information i skyddsprocessen och eventuell rättsprocess samt i hanteringen av de egna reaktionerna på våldsutsattheten (Länsstyrelsen Östergötland, 2011).

I takt med att den unga/unge får landa i den nya situationen, och bli stärkt vad gäller trygghet, identitet, livssituation och hälsa, ändras också hållandestrukturen i insatserna och i de följande faserna kommer insatserna i större utsträckning att syfta till en normalisering av situationen, att stärka den unga/unges möjligheter till positiv bemästring.

5.1.2 Insatser i ”mellanfasen”

I fasen efter uppbrottet under den så kallade *mellanfasen* fortsätter behovet av intensiva insatser. Först här träder kanske den ungas reaktioner på uppbrottet och våldsutsattheten fram och det blir viktigt att utreda de individuella behoven av insatser. Kanske behövs en remittering till barn- och ungdomspsykiatri så att den unga kan börja bygga en relation med en terapeut inför den kommande bearbetningen av våldsutsattheten som sker i den långsiktiga fasen. Den unga behöver fortsatt mycket stöd i hur hen kan hantera sina krisreaktioner samt att man förmedlar hopp och lotsat till sammanhang där den unga kan finna ny tillhörighet. Personkontinuitet i insatserna är mycket viktigt. Det krävs att man även arbetar med det inre skyddet, dvs. den ungas motivation och strategier för att orka stå kvar vid sitt beslut om uppbrott (Länsstyrelsen Östergötland, 2011).

5.1.3 Insatser på längre sikt

Långsiktigt behöver insatserna individanpassas ytterligare och fokus bör läggas på att den unga hittar ett fungerande sammanhang och sysselsättning. Här kan det bli aktuellt för den unga att dela sina erfarenheter med andra med liknande erfarenheter t ex i form av en samtals/stödgrupp. Ofta behövs också remittering till barn- och ungdomspsykiatri för långsiktig terapi (Länsstyrelsen Östergötland, 2011).

5.2 Uppföljning och efterarbete

Efterarbetet och uppföljningen är mycket viktig! Uppföljning av insatserna sker kontinuerligt och i uppföljningen beaktas behovet av självstärkande insatser och en långsiktig meningsfull tillvaro. Uppdragets/vårdplaneringens mål och eventuell genomförandeplan utgör ett underlag för uppföljning av insatsen. När det gäller klienter under 18 år ska uppföljning ske i enlighet med Barn- och ungdomsgruppens riktlinjer för handläggning.

Vid önskemål kan eventuell återförening med familjen ske under förutsättning att det utsatta barnet/ungdomens säkerhet, mänskliga rättigheter och behov kan garanteras av såväl familj som socialtjänst.

6. Kontaktuppgifter

6.1 Viktiga kontakter för handläggare

Konsultativt stöd:

I länet finns ”**Resurscentra heder**” som erbjuder råd och konsultation till yrkesverksamma eller ideella som möter någon som är utsatt för eller som misstänks utsättas för hedersrelaterat våld eller förtryck, barnnäktenskap, tvångsäktenskap och könsstympling. Teamet består av anställda inom socialtjänst, skola, polis, ungdomsmottagning, hälso- och sjukvård samt kriminalvård. Kvinnofridsamordnaren i Norberg, Fagersta och Skinnskattebergs kommuner ingår i teamet och kan konsulteras i ärenden samt även vid behov förmedla kontaktuppgifterna till övriga aktörer i resursteamet.

Länsstyrelsen Östergötlands kompetensteam i hedersrelaterat våld: 010 – 223 57 60. Erbjuder konsultativt stöd åt yrkesverksamma. Tänk på att avidentifiera ditt ärende då du ringer.

Se även Länsstyrelsen Östergötlands webbplats för mer kunskap: www.hedersfortryck.se

Socialjouren Västmanland: 021 – 39 20 66

Samordnare Barnahus Västmanland: 021-39 22 17

Utrikesdepartementet

Myndigheter är välkomna att kontakta UD:s sektion för familjekonfliktfrågor på **08-405 55 88** – en telefonlinje som är öppen under vardagar mellan 09.00 - 16.00. UD har även en jour där någon alltid svarar dygnet runt, årets alla dagar. Hit kan både myndighets- och privatpersoner vända sig i en akut nödsituation: **08-405 50 05**. Kontaktuppgifter till samtliga svenska ambassader och konsulat finns på: <https://www.swedenabroad.se/sv/>

6.2 Viktiga kontakter för klienter

Polismyndigheten

Vid nödsituation, ring SOS alarm **112** Polismyndigheten i Västmanlands län: **114 14**

Individ-och familjeomsorgen

Socialtjänsten (reception): **0223-29 000** (Norberg), **0223-44 000** (Fagersta), **0222-51 55 00** (Skinnskatteberg)

Socialjouren (kvällar, nätter och helger): **112**

Lokala frivilligorganisationer:

Tjejjouren Ronja, Västerås: **021 - 12 70 10**, tjejjouren.ronja@comhem.se

IKKR tidigare Arosdöttrarna tjej- och kvinnobeskydd, Västerås. Tfn: **0704-73 33 75**, ikkr.vasteras@gmail.com

Nationella stödkontakter:

Kvinnofridslinjen: **020 – 50 50 50**. Både utsatta och anhöriga kan ringa anonymt för konsultation/rådgivning. Det går att ringa dygnet runt. Samtalet är gratis och syns inte på telefonräkningen.

RFSL:s brottsofferjour **020-34 13 16**, boj@rfsi.se

Följande erbjuder kostnadsfritt, anonymt stöd via chatt/mail:

Rädda Barnen

Erbjuder stöd via chatt och mail. Chatten finns på www.dinarattigheter.se öppen måndag, tisdag, torsdag, fredag: kl 19-22, onsdag: kl 13-16, Extraöppet för killar: onsdag kl.19-22. Eller maila: stodchatt@rb.se

Linnamottagningen	Jourtelefon alla dagar kl.9-22: 020-40 70 40, Hemsida: https://kvinnonet.wordpress.com/linnamottagningen-radgivning/
TRIS	Jourtelefon vardagar kl.9-17: 0774-406 600. Hemsida: http://www.tris.se/for-dig-som-vill-prata-1/
Kruton	Jourtelefon alla dagar dygnet runt: 08-508 44 558. kruton@stockholm.se
Mina Råd & Stöd	Jourtelefon öppen vardagar kl.9.00-16.00: 020 – 25 85 85.
Somaya tjej/kvinnjour	Jourtelefon vardagar kl.09-16: 020-81 82 83 Hemsida: http://www.somaya.se/

7. Bilagor

7.1 Bilaga 1. PATRIARK-riskbedömning

Endast de handläggare som fått utbildning i PATRIARK ska använda riskbedömningsmetoden. Samordnare mot våld i nära relation har genomgått utbildningen och kan vara behjälplig då PATRIARK ska användas. Före användning ska handläggaren läsa igenom användarmanualen för PATRIARK. Det är viktigt att påpeka att PATRIARK är en preventionsåtgärd, inte en prediktionsåtgärd. Det innebär att PATRIARK görs för att få en bättre bild av risken för fortsatt/allvarligt hedersvåld men bedömningen förutsäger inte med exakthet vad som kommer att ske. Snarare bör bedömningen ses som ett underlag för att arbeta förebyggande mot fortsatt våld tillsammans med klienten.

Underlaget till bedömningen i PATRIARK samlas in genom samtal med den utsatta. Utgå i samtalen från PATRIARK-arbetsbladet (finns i manualen samt i ledningssystemet) samt BILAGA 1 som innehåller en frågeguide som kan användas som stöd. Flera samtal kan behöva bokas in. Bedömningen görs sedan av handläggaren, med fördel tillsammans med en kollega som också genomgått PATRIARK-utbildning. Under ett uppföljningssamtal återkopplar man slutsatserna av riskbedömningen till klienten. Om situationen är akut och den utsatta t ex behöver placeras på skyddat boende omgående kan man dock behöva frånga denna rutin och samla in tillräcklig information för att kunna göra en preliminär riskbedömning genom ett enda samtal med den våldsutsatta. Då kan man utgå från PATRIARK- arbetsbladet och anteckna direkt i det. I efterhand (efter placeringen) kan man sedan göra en mer utförlig PATRIARK-bedömning.

En bedömning utifrån PATRIARK består av fem steg:

1. I steg 1 insamlas relevant information
2. I steg 2 kodar man riskfaktorer
3. I steg 3 analyserar man olika riskscenarion
4. I steg 4 gör man strategier för riskhantering utifrån den information och analys som gjorts.
5. I steg 5 dokumenterar man sina slutsatser.

Steg 1. Insamlande av information. Insamlandet av information sker genom samtal med den våldsutsatta där PATRIARK- användarbladet och PATRIARK-frågeguiden i BILAGA 1 används som underlag. Man börjar i steg 1 med att identifiera vem/vilka som är offer och vem/vilka som är gärningspersoner. Man gör en riskbedömning per ärende och ofta finns det flera olika gärningspersoner och offer. Dock brukar en eller ett par vara huvudsakliga gärningspersoner och det finns oftast ett primärt offer samt en eller ett par sekundära (t ex syskon eller pojk/flickvän). Det ska framgå i kodningen för vilken gärningsperson riskfaktorn föreligger. I steg 1 ingår det att beskriva ärendet och dess kontext, dvs. vem/vilka som hotar och vem/vilka som är hotade, hur familjestrukturen ser ut, en beskrivning av det aktuella ärendet samt om det finns tidigare hedersrelaterade problem i familjen. Det är viktigt att man här använder sin kunskap om vilka uttryck hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig. Se t ex Surahammars kommuns Handbok i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.

Steg 2. Kodning av riskfaktorer. I steg 2 ska man koda de olika riskfaktorer som förekommer, både gällande tidigare historien av hedersrelaterat våld inom familjen, gällande riskfaktorer som psykosociala problem kring gärningspersonen samt sårbarhetsfaktorer hos offret. Informationen insamlas i samtal med klienten utifrån en frågeguide (se BILAGA 1). Handläggaren kan anteckna i arbetsbladet under samtalet med klienten men gör kodningen efter samtalet med klienten.

Kodningen innebär att man kryssar i rutan för J om riskfaktorn förekommer, N om den inte förekommer och D om den delvis förekommer. Man ska både kryssa i om riskfaktorn förekommer i den aktuella situationen och om den förekommit längre tillbaka i tiden. Den aktuella situationen är vanligtvis de senaste 4 veckorna, bakgrunden är det som hänt tidigare i den utsattas liv gällande det hedersrelaterade våldet.

Steg 3. Analys av riskscenarion. Själva analysen gör handläggaren på egen hand och inte i samtal med klienten, informationen som utgör underlag till analysen har redan insamlats genom samtal med klienten. Det man ska fråga sig i analysen är dels vad det är man vill förhindra och dels vad det är man är rädd att gärningspersonerna ska göra, och skapa olika fiktiva riskscenarion utifrån detta. Man gör dessa spekulationer utifrån den information man tidigare samlat in tillsammans med klienten. Man bör åtminstone skriva ned tre

scenarier: ett som innebär att tidigare våld som förekommit fortgår/upprepas, ett som innehåller det värsta som kan hända/som man är mest rädd för och ett som innebär att våldet lindras eller upphör. Det är såklart viktigt att man gör en bedömning av vilket scenario man tror är mest troligt ska inträffa.

Steg 4. Riskhantering. Här ska handläggaren rekommendera en lämplig riskhanteringsstrategi som bygger på den tidigare insamlade informationen och analyserna. Man ska rekommendera strategier i fyra olika kategorier:

Tillsyn: Socialtjänsten kan inte utöva tillsyn över gärningspersonen utan bara den våldsutsatta klienten. Socialtjänsten kan dock fundera över hur man på bästa sätt kan upptäcka förändringar avseende risken, t ex särskilda omständigheter eller händelser som kan öka risken för våld. Tillsynen av klienten handlar om att vara vaksam på förändringar i mående samt i motivation hos den utsatta att t ex stå kvar vid beslut om uppbrott från familjen. En varningssignal är t ex att klienten inte dyker upp på möten.

Behandling: Socialtjänsten behöver fundera över vilka beslut om insatser som minimerar risken för den våldsutsatta som ska fattas, t ex placering vid skyddat boende och omfattande psykosocialt stöd som minskar risken för återvändande till familjen. Behandling av dömda gärningspersoner sker ofta inom kriminalvården. Socialtjänsten kan dock rekommendera icke-dömda gärningspersoner kontakt med Centrum mot våld i nära relation i Västerås.

Övervakning/restriktioner: detta innebär olika former av begränsningar av gärningspersonen som t ex kontaktförbud eller fängelsestraff, rättspsykiatrisk vård etc. och är polisens ansvarsområde. Socialtjänstens handläggare kan dock skriva ner vilka restriktioner man bedömer att polisen borde vidta och som kan föranleda att man motiverar klienten att söka hos polisen vid en anmälan (t ex kontaktförbud).

Brottsofferskydd: polisen har ett omfattande ansvar för detta genom BOPS, man ansvarar t ex för informations- och säkerhetssamtal, uppföljande av kontaktförbud, tekniskt skydd t ex skyddspaket mm. Det socialtjänsten kan och bör arbeta med är personens ”inre skydd” som rör den utsattas säkerhetstänkande och beteende, exempelvis motivationen att acceptera de skyddande insatser som erbjuds och t ex att stanna kvar vid placering i skyddat boende, att inte röja sin adress/eventuella skyddade personuppgifter, att inte ringa/kontakta familjen mm.

Övriga överväganden: när ska uppföljning av ärendet ske enligt gängse rutiner, vilka omständigheter kan göra att tidigare uppföljning krävs?

Steg 5. Slutsatser. I det sista steget sammanfattar handläggaren sina slutsatser och bör behandla följande aspekter:

Fallets prioritet – här ska handläggaren besvara frågan hur omfattande åtgärder som krävs för att förhindra framtida hedersrelaterat våld. Vilka insatser kan vi ge den utsatta? Krävs det kanske också att gärningspersoner anhålls/döms? Om det bedöms finnas behov av omfattande och omedelbart behov av åtgärder ska ärendet kodas som ”hög/akut”.

Risk för allvarligt/dödligt våld – här ska handläggaren bedöma allvarlighetsgraden i våldet och svara om det finns låg, medel eller hög risk för allvarligt och/eller dödligt våld.

Akut risk för HRV/risk närmaste tiden – det är också viktigt att bedöma den akuta risken för att veta hur snabbt man bör agera i ärendet med olika insatser. Man bedömer den akuta risken som antingen låg, medel eller hög.

Sannolika offer – här ska handläggaren återigen dokumentera vem som är det primära offret för våldet (klienten) och sekundära offer (t ex syskon, pojk/flickvänner etc.).

Andra risker – handläggaren ska också bedöma om det finns risk att klienten riskerar att utsättas för andra former av våld och/eller exempelvis begå självmord.

Ny bedömning/omprövning – handläggaren ska också dokumentera när riskbedömningen ska följas upp. Om fallets/ärendets prioritet bedöms vara hög och/eller om gärningspersonerna inte är polisanmälda eller dömda kan en omprövning av riskbedömningen behöva ske oftare än vad gängse rutiner/lagstiftning säger.

När bedömningen gjorts av handläggare ska rekommendationerna i slutsatserna diskuteras med klienten, med

fördel under ett uppföljningssamtal. Observera också att en säkerhetsplanering kan göras under detta uppföljningssamtal. Ta hänsyn till den utsattas egna tankar om lösningar och eventuella konsekvenser av dessa. Informera tydligt om hur socialtjänsten och andra aktörer kan hjälpa, och vilka insatser i form av skydd och stöd som du rekommenderar utifrån din bedömning. Riskbedömningen bör även bifogas som handling till personakten.

7.1.2 Frågeguide PATRIARK

Inled samtalet med klienten med att berätta att socialtjänsten har som rutin att använda ett särskilt riskbedömningsinstrument när det kommer till att bedöma risken för fortsatt/ökad utsatthet för personer i hennes/hans situation. Berätta att socialtjänsten har som rutin att ställa frågor utifrån denna frågeguide så att vi får en så tydlig bild som möjligt om vad personen varit med om. Då kan vi bättre bedöma vilket behov av skydd och stöd som personen behöver.

Berätta att det kommer att ta ca 1-2 besök för att gå igenom alla frågorna och att vissa frågor kan kännas svåra eller jobbiga, och att det är okej att avbryta samtalet om det skulle bli för jobbigt och fortsätta vid ett annat tillfälle.

Boka också in en tid för ett uppföljningssamtal då ni tillsammans kan gå igenom resultatet/slutsatserna av riskbedömningen.

STEG 1 (INSAMLANDE AV INFORMATION)

OBS! Det är inte nödvändigt att ställa nedanstående frågor i denna ordning. Det kan t ex vara mer logiskt i samtalet att man börjar med att klienten får beskriva sin situation och utsatthet, för att sedan prata om hur familjestrukturen ser ut och vilka som hotar/utsätter och vilka som är hotade/utsatta. Samtliga områden ska dock täckas in så att man får tillräcklig information om ärendet/situationen. Några av frågorna nedan är hämtade från Länsstyrelsen i Stockholms läns ”*Riskbedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld. Metodstöd för socialsekreterare*”.

- **Vem/vilka som hotar och vem/vilka som är hotade:** Fråga den utsatta vem som utövar kontroll/hot/våld mot hen. Fråga också den utsatta om eventuella syskon och/eller pojk/flickvänner också kan vara hotade.
- **Hur familjestrukturen ser ut:** Be den utsatta berätta om hur familjen/släkten ser ut och fråga om vilka som deltar i begränsningar/kontrollen, hoten och/eller våldet mot hen och eventuella andra offer. Vilka personer upprätthåller reglerna/kontrollen? Vem bestämmer vad i familjen/släkten? Vilken är mammans respektive pappans hållning i dessa frågor? Hur ser bröders, systrars och släktingars inställning och agerande ut?
- **En beskrivning av det aktuella ärendet:** Be den utsatta berätta om sin situation med de som hotar/utövar våld mot hen. Ställ t ex frågor som: Vad vill du göra som du inte får? Vad får du göra som du inte vill? Vilka regler sätts upp för dig? Vad tycker dina föräldrar om den du är kär i? Kan du ta hem din partner? Får du delta i sociala aktiviteter på fritiden? Får du delta i all undervisning i skolan? Vilka krav finns om ditt utseende? Vilka argument används för att reglerna ska efterföljas? Vilka metoder används för att reglerna ska efterföljas? Vilka är konsekvenserna om reglerna bryts? Har det förekommit hot eller våld? Ställ följdfrågor kring kontroll/begränsningar, olika former av våld, hotelser osv. och försök skapa en uppfattning om när de olika händelserna inträffat. Om en anmälan finns kan man utgå från den och ställa frågor till/be den utsatta utveckla vissa delar. Det är viktigt att man här använder sin kunskap om vilka uttryck hedersrelaterat våld och förtryck kan ta sig. Se t ex Surahammars kommuns Handbok i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck.
- **Om det finns tidigare hedersrelaterade problem i familjen:** fråga den utsatta om det finns andra i familjen/släkten, t ex syskon eller kusiner, som utsatts för liknande saker som klienten: Har någon släkting till dig varit i en liknande situation? Hur reagerade familjen då? Det kan också röra sig om saker som den utsatta klienten ännu inte utsatts för som t ex tvångsäktenskap, könsstympning, utfrysning, fysiskt våld inklusive dödligt våld osv.

STEG 2 (KODANDE AV RISKFAKTORER)

Återigen, det är inte viktigt att ställa frågorna under de tre rubrikerna i nedanstående ordning. Det viktigaste är att man täcker in samtliga områden under samtalet.

Historia/typ av HRV:

Berätta att du nu kommer att ställa mer detaljerade frågor om situationen hemma i familjen, om eventuell kontroll, begränsningar och våld som kan ha förekommit.

- **Attityd/uppfattningar hos familjen som stöder/ursäktar hedersrelaterat våld** (t ex uppfattningar om att kvinnan är mindre värd än mannen, att kvinnans sexualitet måste kontrolleras mm.). Fråga den utsatta om de som utövar våldet/förtrycket försöker kontrollera eller förbjuda pojk/flickvänner, deltagande i sociala aktiviteter utanför skolan, deltagande i idrotts- eller sex- och samlevnadsundervisning osv. Fråga också om ansvar för hushållssysslor i hemmet, behöver flickor/kvinnor ta större ansvar än pojkar/män? Använd också informationen från steg 1 om det finns tidigare hedersrelaterade brott i familjen/slakten.
- **Hot eller planer på att utöva hedersrelaterat våld.** Fråga den utsatta om de som utövar våldet någon gång sagt eller gjort något som du uppfattat som hotfullt? Hoten kan vara verbala, komma via sms/mail eller genom hotfullt beteende t ex att våldsutövaren gör hotfulla gester eller visar vapen osv. Vad har sagts om din framtid, t ex gällande utbildning och äktenskap?
- **Fysiskt våld eller försök därtill.** Fråga också om den utsatta någon gång utsatts för någon form av fysiskt våld vilket kan vara allt ifrån knuffar, fasthållande, nypningar, rivningar till örffilar, sparkar, slag osv. Fråga även om den utsatta låsts in eller förts bort mot sin vilja. Fråga också om den utsatta utsatts för någon form av sexuellt övergrepp samt om det utförts en könsstympning.
- **Upptäppning (av våldet).** Fråga om våldet kommit oftare eller blivit allvarigare på senare tid, om fler familjemedlemmar/släktingar har deltagit i våldet och om våldet drabbat fler personer. Fråga också om det finns planer på tvångsäktenskap.
- **Våldets varaktighet och intensitet.** Fråga om våldet har skett ofta och i så fall hur ofta och om när det började samt om när senaste tillfället var. Fråga också hur länge kontroll/begränsningar pågått?

Psykosociala problem hos gärningspersonen:

Berätta att du nu kommer att ställa några frågor om den/de personer som utövar kontrollen, begränsningarna och/eller våldet:

- **Bristfällig kulturell integration.** Fråga hur den/de som utsätter den utsatta för våldet ser på saker som uppfostran av barn och barns, särskilt flickors rättigheter i Sverige. Finns det en rädsla att barnen ska förlora hemlandets värderingar?
- **Upplevda allvarliga normöverträdelser.** Fråga om våldsutövarna tycker att den utsatta gått utanför de normer och värderingar som våldsutövarna tycker är viktiga, t ex om den utsatta har haft (enligt utövaren) opassande kläder, har en pojk/flickvän som inte accepteras av utövaren eller har haft sex utanför äktenskapet, om den utsatta vägrat att ingå ett arrangerat äktenskap, om den utsatta är hbtq-person och detta inte accepteras av utövarna osv.
- **Problem i familjen.** Fråga även om det finns andra problem i familjen, t ex en separation/skilsmässa, en vårdnadstvist, våld mellan föräldrarna osv. Fråga också om det finns en press från andra familjemedlemmar/släktingar på att den våldsutövande ska agera som den gör.
- **Psykiska problem eller missbruksproblem.** Fråga om den utsatta vet om de som utövar våldet har någon form av missbruk och/eller psykiska problem.
- **Antisocial attityd/beteende.** Fråga också om den utsatta vet om de som utövar våldet eller andra familjen/slakten har begått andra typer av brott.

Sårbarhetsfaktorer hos offret:

Berätta att du nu kommer att ställa några frågor om hur den utsatta ser på sin egen situation och sitt mående:

- **Inkonsekvent beteende/attityd.** Här ska man undersöka huruvida den utsatta är ambivalent till att bryta upp från familjen, om den utsatta kanske tycker att våldet är förstäligt eller inte är "så farligt"

och om den utsatta kanske klandrar sig för våldsutövarnas beteende. Fråga den utsatta hur hon/han ser på det hen utsatts för, som ni pratat om tidigare under samtalet (under ”historia/typ av HRV”). Fråga också hur den utsatta ser på kontakten med socialtjänsten och en eventuell polisanmälan samt på framtiden. Fråga också hur den utsatta ser på eventuella syskons situation och om den utsatta är rädd för hur familjen ska reagera när de får vetskap om att den utsatta sökt sig till socialtjänsten. Konkreta frågor kan vara: Vad tycker du om att andra i din familj bestämmer över dig och ditt liv? Vad vill du bestämma om kläder och sminkning? Hur skulle du beskriva din sexualitet? Attraheras du av pojkar eller flickor? Hur skulle du vilja att din framtid såg ut? Har du gjort någonting som är emot familjens regler? Har du protesterat och markerat din uppfattning, i så fall på vilket sätt? Vad har du i övrigt gjort för att få till stånd en förändring? Har du tidigare sökt hjälp för att tala om din situation? Vad händer när du protesterar?

- **Extrem rädsla.** Fråga om den våldsutsatta är rädd för att våldsutövarna ska bli ännu mer våldsamma och allvarligt skada eller döda den utsatta eller syskon, pojk/flickvän etc. Tror den utsatta att risken för detta kommer att öka om våldsutövarna får veta att den utsatta sökt hjälp för/anmält våldet?
- **Dålig tillgång till social eller professionell hjälp.** Fråga den utsatta om hon/han har pratat med någon annan utomstående om det som skett, både vänner och professionella som kan ge stöd.
- **Farlig livssituation.** Fråga om det finns särskilda situationer eller platser där den utsatta känner sig rädd för att utsättas av våldsutövarna. Blir hon/han övervakad till och från skolan, i skolan, på fritiden osv.? Bor hon/han tillsammans med utövarna, bor de ensligt/isolerat etc.
- **Psykiska problem och/eller missbruksproblem.** Fråga också den utsatta om hon/han själv brukar/missbrukar alkohol eller droger och/eller om det finns någon konstaterad diagnos eller om den utsatta upplever några psykiska problem som t ex ångest, depression, självmordstankar. Observera att den utsatta kanske inte alltid har insikt i egen psykisk problematik som t ex depression eller PTSD.

STEG 3 RISKSCENARIOR

Fråga slutligen den våldsutsatta vad hon/han är rädd ska hända eller vad hon/han tror kan hända eller kommer att hända? T ex om familjen får reda på att den utsatta går utanför de regler de satt upp för henne/honom eller om de får reda på att den utsatta sökt stöd/hjälp? Vilka kan komma att drabbas förutom den utsatta själv, t ex syskon och pojk/flickvän? När kommer i så fall detta ske? Finns det några ”varningssignaler” som den utsatta kan titta efter innan det händer?

7.2 BILAGA 2. FRÅGOR I BBIC

Nedanstående frågor är hämtade från Länsstyrelsen i Stockholms län ”*Risikobedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld. Metodstöd för socialsekreterare*”

Familj och miljö

Familjenätverk

- Hur ser barnets/den ungas nätverkskarta ut? Familj/Släkt/Grupp?
- Hur ser maktstrukturen i nätverket ut? Vem bestämmer vad?
- Vilka förväntningar finns på individen i förhållande till släkten?
- Vilken relation har de olika individerna till barnet/den unga? Till barnets/den ungas föräldrar?
- I vilken grad påverkar de olika individerna barnets/den ungas liv och livsval?
- Hur ser familjen på att barnet/den unga har önskan om mer fritid? Har pojkvän?
- Ska vara oskuld när hon gifter sig?
- Har någon i nätverket utsatt barnet/den unga för stark kontroll, hot eller våld?
- Om barnet/den unga utsatts för våld- hur ser de olika individerna i nätverket på det?
- Är någon i barnets/den ungas nätverk tidigare dömd eller skäligen misstänkta för våldsbrott?
- Har någon i barnets/den ungas nätverk tillgång till vapen?
- Vilka litar barnet/den unga på? Vilka litar hon inte på?
- Vem kan barnet/den unga vända sig till om hon har problem?
- Finns det någon i barnets/den ungas nätverk som ger henne stöd och skydd?

Familjens bakgrund och situation

- Ger familjen uttryck för attityder eller traditioner som stödjer eller ursäktar hedersrelaterat förtryck, såsom hög grad av kontroll, tvångsäktenskap, könsstympning och hedersmord?
- Har hedersmord förekommit i släkten/nätverket?
- Hur ingås äktenskap i barnets/den ungas familj/släkt?
- Vilken relation hade barnets/den ungas föräldrar innan de gifte sig?
- Förekommer det våld mellan föräldrarna?
- Vilken bakgrund har barnets/den ungas mamma respektive pappa?
- Hur såg deras uppväxt och tonårstid ut? Vad fick de bestämma själva och vad bestämdes inom familjen? Vem bestämde att de skulle gifta sig?
- Hur ser familjen på utbildning och yrkeskarriär? För döttrar respektive för söner?
- Vilken utbildningsnivå har föräldrarna?
- Har familjen eller föräldrarna flytt från krig och/eller förföljelse?

Boende

- Vilka familjemedlemmar bor barnet/den unga med?
- Bor familjen trångt? Hur många sover i samma rum? Vilka?
- Finns möjlighet att dra sig undan i bostaden?
- Bor familjen i ett segregerat bostadsområde?

Arbete

- Har föräldrarna arbete? Vad arbetar de med?
- Vem/vilka är familjeförsörjare?
- Hur ser föräldrarna på den arbetssituation de har?

Ekonomi

- Hur försörjer sig familjen?
- Lever familjen i en ekonomiskt utsatt situation?

Socialt nätverk och integrering

- I vilken grad är familjen integrerad eller isolerad i samhället?
- Har familjen sociala kontakter och stödpersoner utanför familjen och släkten?
- Umgås familjen med personer med annan etnisk och religiös bakgrund på sin fritid?
- Hur ser familjen på det svenska samhället och sin framtid i Sverige?
- Anser föräldrarna att skolan har en viktig samhällsfunktion?
- Hur ser området ut där familjen bor?
- Finns gott utbud av samhällsservice?
- Hur använder sig familjen av de resurser som finns i området?
- Är familjen engagerade i föreningsliv/församling/religiöst samfund?

Barnets behov

Hälsa

- Är barnet/den unga rädd för att utsättas för våld, eller för att bli dödad?
- Utsätts barnet/den unga för misshandel eller kroppslig bestraffning?
- Utsätts barnet/den unga för hot om våld? Underliggande hot? Uttalade?
- Har barnet/den unga möjlighet till fysisk aktivitet? I skolan? På fritiden?
- Har barnet/den unga möjlighet till kunskaper om sin kropp och hur den fungerar?
- Har barnet/den unga möjlighet till kunskap och samtal kring sexualitet?
- Får barnet/den unga vara sexuellt aktiv?
- Om barnet/den unga är sexuellt aktiv – Har hon kunskaper kring hur hon kan skydda sig?
- Graviditet?
- Är barnet/den unga, eller riskerar hon att bli, könsstympad?
- Om barnet/den unga är könsstympad – Har hon besvär? Behov av vård? Behov av information?
- Sömnsvårigheter? Ätstörningar?
- Psykosomatiska besvär? Ofta magont? Ofta huvudvärk?
- Har barnet/den unga varit utsatt för sexuella övergrepp?
- Visar barnet/den unga tecken på posttraumatisk stress?

Utbildning

- Deltar barnet/den unga i all skolundervisning?
- Har barnet/den unga koncentrationssvårigheter?
- Vilken roll har barnet/den unga i klassen?
- Har barnet/den unga möjlighet till läsläsning?
- Har barnet/den unga det stöd hon behöver för att utnyttja sin potential? I skolan?
- I hemmet?
- Uppmuntras barnet/den unga till studier?
- Får barnet/den unga delta i gemensamma aktiviteter i skolans regi? Klassresor?
- Får barnet/den unga delta i aktiviteter utanför skoltid?
- Vad har barnet/den unga för tankar om framtida gymnasie-/universitetsstudier? Yrke?

Känslor- och beteende

- Utsätts barnet/den unga för psykisk misshandel eller annan kränkande behandling?
- Upplever sig barnet/den unga kontrollerad? På vilket sätt? Vem står för kontrollen?

- Utsätts barnet/den unga för hot om känslomässig utestängning/ Utebliven kärlek från omsorgspersoner?
- Händer det att barnet/den unga opponerar sig mot föräldrarnas regler? På vilket sätt? Vad händer då?
- Känner sig barnet/den unga uppgiven eller hoppfull om sig själv och sin framtid?
- När upplever barnet/den unga att hon mår som bäst? Sämst?
- Har barnet/den unga självska debeteende?
- Har barnet/den unga självmordstankar? Gjort självmordsförsök?

Sociala relationer

- Hur ser relationerna i familjen ut?
- Hur ser maktförhållandet ut mellan olika familjemedlemmar?
- Vem gör vad i familjen?
- Gör föräldrarna skillnad på syskonen beroende på kön?
- Hur är barnets/den ungas relation till mamma, pappa, systrar, bröder?
- Vilken roll får syskonen i familjen utifrån barnets/den ungas agerande?
- Hur ser nätverket ut?
- Vem litar barnet/den unga mest på? Vem kan hon anförtro sig till? Vem förstår henne bäst?
- Hur tröstas barnet/den unga av fadern respektive modern?
- Vem bestämmer? Hur märks det?
- Har barnet/den unga genomgått smärtsamma separationer? Hur har det hanterats?
- Har barnet/den unga möjlighet att träffa sina vänner och utveckla relationen med jämnåriga?
- Har barnet/den unga en aktiv fritid?
- Hur ser relationerna ut med motsatta könet?
- Vad har barnet/den unga för tankar kring äktenskap?
- Finns oro för tvångsäktenskap?

Vårdnadshavarens förmåga

Grundläggande omsorg

- Får barnet/den unga vad hon behöver avseende mat, kläder, hygien, sjukvård?
- Får barnet/den unga omsorg i förhållande till sin ålder? Stöd i sin tonårsprocess?
- Säkerhet
- Skyddas barnet/den unga från våld? Fysiska bestraffningar?
- Skyddas barnet/den unga från psykisk misshandel och kränkningar?

Känslomässig tillgänglighet

- Hur ser den känslomässiga anknytningen ut?
- Hur uttrycks kärlek och värme?
- Hur uttrycks kritik och tillrättavisningar?
- Ges barnet uppskattning och beröm? Hur uttrycks det? För vad?
- Får barnet utveckla nära relationer till vuxna utanför familjen?
- Respekteras barnet utifrån sin person och egenart?
- Finns det hot om utebliven kärlek och närhet? Underliggande? Uttalade?
- Förmedlas en positiv bild av barnets/den ungas ursprung?
- Vad blir konsekvenserna om barnet/den unga går emot familjens regler?
- Uppmuntras barnet/den unga i att tala om sina känslor och tankar?
- Hur reagerar föräldrarna när barnet/den unga pratar med utomstående om problem i familjen?

Stimulans och vägledning

- Ser vårdnadshavarna till att barnet/den unga får intellektuell stimulans och utveckling?
- Hur främjas socialt samvaro?
- Hur uppmuntras barnet/den unga till lärande? Studier? Aktiv fritid?
- Hur uppmuntras barnets/den ungas självständighet och förmågor? I vilka avseenden?
- I vilken grad bestämmer barnet/den unga själv om sina kläder och sitt yttre?
- I vilka avseenden bestämmer barnet/den unga över sina val och sin framtid?
- Vägledning och gränssättning
- Vilka gränser sätter föräldrarna för barnets/den ungas beteende?
- Hur gör föräldrarna för att reglerna skall upprätthållas?
- Vilken förmåga har föräldrarna till förhandling och diskussion?
- Blir barnets/den ungas åsikter respekterade och tagna i beaktande?
- Vad sker om barnet/den unga överträder föräldrarnas regler?
- Är föräldrarna konsekventa när det gäller att vägleda och gränssätta?

Säkerhet

- Har barnet/den unga en stabil familjesituation?
- Har familjen planer på att stanna i Sverige eller återvända till sitt ursprungsland?
- Blir barnet/den unga tvingad till ofrivilliga separationer?
- Är barnets/den ungas vardag trygg och förutsägbar?
- Har barnet/den unga känslomässig trygghet och stabilitet? Får hon behålla kontakten med känslomässigt viktiga personer?
- Har föräldrarna förmåga till att vara flexibla och möta barnet/den unga utifrån förändringar i hennes utveckling?

7.3 Bilaga 3. Kort och långsiktig planering

Boende: Det viktigt att den unga/unge får ett stabilt boende, antingen i form av en egen lägenhet, eller stödlägenhet. Om den unga/unge nu byter till ett eget boende är det ytterst viktigt att detta sker i samråd med hen, liksom att hen förbereds ordentligt för den ökade självständighet som ett eget boende förutsätter. Även i denna fas bör socialtjänsten och andra aktörer vara uppmärksamma på huruvida den unga/unge, utifrån sitt psykiska mående, verkligen är redo för ett eget boende och hellre råda hen att vänta lite längre med att ta detta steg, än att ta det för tidigt. Om socialtjänsten eller andra aktuella aktörer är osäkra kan en stödlägenhet vara ett bättre alternativ. Det är viktigt att en individuell prövning görs. Om det inte längre kommer att finnas tillgång till personal som kan stödja den unga/unge där hen bor, behöver man försäkra sig om att den unga/unge ändå har tillgång till stöd vid behov. Oavsett om det gäller praktiskt eller socialt/emotionellt stöd, är det mycket viktigt att den unga/unge vet var stödet finns och känner sig fri att uppsöka hjälpen.

Det är viktigt att fundera kring bostadens placering, både vad gäller det fortsatta skyddet, för att den unga/unge i möjligaste mån ska kunna upprätthålla sysselsättning och fritidsaktiviteter, och hålla fortsatt kontakt med sitt nätverk. Om den unga/unge byter bostadsort är det mycket viktigt att hen får hjälp att etablera sig på den nya orten. Om den unga/unge är under 18 år, och placerad i ett familjehem som fungerar, finns i vissa fall möjligheten att familjehemmet kan fungera som boende under ett antal år, varför det inte är aktuellt att planera för ett annat boende. Förslag på utförare; *socialtjänst, skyddat boende, kontaktperson, ideell organisation*

Ekonomiskt bistånd. Följ upp om den unga är i behov av ekonomiskt bistånd.

Släpp inte taget om den unga/unge:

Kontinuitet i relationer och insatser kring den unga/unge är viktigt. Ett minskat hållande och ett avtagande fokus på den unga/unges behov av skydd kan annars väcka svåra känslor av övergivenhet och ensamhet. Från

att ha varit fokus för samhällsringripandet och den som skulle skyddas och tas hand om, kan den unga/unge känna att hen nu förväntas stå på egna ben och klara sig själv. Känslan av ensamhet/övergivenhet kan bli extra påtaglig exempelvis i samband med att en rättegång tar slut, eller i samband med att den unga/unge bedöms vara så stabil att hen kan flytta till ett eget boende. Det är av stor vikt att den unga/unge känner att stödet kommer att fortsätta att finnas kvar i den utsträckning hen behöver, eftersom risken finns att hen annars får svår ångest, blir självdestruktiv eller deprimerad, alternativt skapar en situation där det kan finnas behov av extra skydd och stöd igen.

Kontaktperson/stödperson/stödverksamhet: Det är en stor vinst om det finns möjlighet för den unga/unge att fortsätta ha kontinuerlig kontakt med samma kontaktperson/stödperson/ stödverksamhet även i den långsiktiga fasen. Om stödsatser som den unga/unge haft tidigare, exempelvis kontaktperson eller stödperson däremot ska avslutas, är det viktigt att den unga/unge omgående kopplas till nya kontakter, företrädesvis verksamhet/kontaktperson/stödperson, med kompetens kring de unga i målgruppen. Det är också av vikt att försäkra sig om att de nya relationerna verkligen fungerar innan den tidigare kontaktpersonen släpper taget om den unga/unge. För unga som inte kan ha någon kontakt med sin familj, sin släkt, sina kompisar och sitt tidigare sammanhang är detta särskilt viktigt. I synnerhet om den unga/unge har flyttat till ett annat län/ annan kommun, kan hon eller han annars hamna i en ytterligt isolerad situation, där det finns risk att hon eller han drabbas av svår ångest, självdestruktivitet, depression mm. Förslag på utförare; *socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation, familjehem*

Stödsamtal: Stödsamtalen i den långsiktiga fasen kan i bästa fall mer och mer komma att handla om sådant som den unga/unge känner är viktigt utifrån sin dagliga situation och sina planer för framtiden. Om den unga/unge har en fungerande kontakt med en terapeut kan stödsamtalens innehåll anpassas så att hen inte behöver diskutera samma teman på två håll. Det är i många fall fortsatt viktigt att kontinuerligt diskutera kring den ungas känslor för och ambivalens i förhållande till familjen. Förslag på utförare; *kontaktperson eller stödperson i skyddat boende/familjehem.*

Stödgrupp/självhjälpsgrupp: Det vara viktigt att tillgodose de ungas behov av att dela sin erfarenhet med andra som haft liknande erfarenheter. Stödgrupper och självhjälpsgrupper kan vara aktuella, dock bör ansvarig aktör fortfarande vara noggrann med former och ramar i samband med gruppverksamhet.

Psykoterapi & Psykoterapi med inriktning på traumabearbetning.

Öka känslan av självbestämmande.

Glesare men kontinuerlig kontakt: Det är viktigt att den unga/unge i så stor utsträckning som möjligt får möjlighet att känna att hen hör hemma någonstans, och att det finns människor som bryr sig om, även om den unga/unge har flyttat och kontakten inte längre är daglig. Att veta att familjehemmet som utgjort ett viktigt stöd under uppbrottsprocessen hör av sig då och då via mail eller telefon. Det är också viktigt att ha i åtanke att den unga/unges behov av stöd kan öka i samband med helger och bemärkelsedagar, och att man i den mån det går möter detta behov. Den unga/unge kan också behöva extra stöd och bekräftelse då hen passerar symboliskt viktiga milstolpar, exempelvis tar examen, får ett nytt jobb, gifter sig eller får barn. Att följa upp och behålla kontakten i den mån det går, och att träffas igen, fungerar dessutom för många unga som motvikt mot längtan efter att ge efter från hot, löften och press från familjen att återvända. Förslag på utförare; *socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation, familjehem, kontaktperson, stödperson*

Praktiskt stöd: Den unga/unge behöva praktiskt stöd vid speciella tillfällen, exempelvis i samband med att hen flyttar och behöver få sin tillvaro att börja fungera på en ny plats, eller ska göra någonting som hen inte har gjort förut, och saknar erfarenhet av. Det är viktigt för att den unga/unge ska kunna känna sig trygg, att det är tydligt vart hen kan vända sig för att få sådan hjälp om det behövs. Tanken är annars att den unga/unge i denna fas, i stort ska klara av att planera, organisera och genomföra sina vardagliga aktiviteter.

Länka till ytterligare stöd: Det är viktigt att den unga/unge vet vart hen kan vända sig för ytterligare socialt och emotionellt stöd, liksom vart hen kan ringa i akuta situationer. Förslag på utförare; *socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation, kontaktperson, stödperson, stödfamilj, stödverksamhet, polis*

Fysisk och psykisk hälsa: Det vara aktuellt för den unga/unge, att påbörja någon form av psykoterapeutisk behandling, vid behov med fokus på senare traumabearbetning, förutsatt att den unga/unge

själv är motiverad, och att situationen kring hen är tillräckligt stabil. Som nämnts är det viktigt att ha i åtanke att en bearbetning av traumatiska upplevelser medför ökad psykisk sårbarhet, varför den unga sannolikt kommer att behöva extra stöd från omgivningen under den period som en sådan bearbetning pågår. Det är viktigt att planera för och försäkra sig om att den unga/unge har tillgång till sådant stöd. Det är viktigt att följa upp övrig planering som gjorts i den individuella vårdplanen/SIP. Förslag på utförare; *BUP, hälso- och sjukvården*

Sysse*ättning:* Det viktigt att den unga/unge har en fungerande sysseättning och en tydlig plan kring framtiden. Det är önskvärt att den unga/unge nu har påbörjat utbildning eller arbete som passar hen på den plats där det är tänkt att hen ska bo under en längre tid. Om det uppstår glapp i den unga/unges sysseättning, exempelvis efter avslutad utbildning, eller om hen slutar ett arbete, kan hen behöva extra stöd under den tid det tar tills en ny sysseättning kan komma igång. I vissa fall kan kraven fortfarande behöva anpassas, utifrån hens psykiska mående. Förslag på utförare; *socialtjänst, skyddat boende, kontaktperson, ideell organisation*

Konkret *utvärderingsamtal/kontakt med familjen:* Den unga/unge kan behöva hjälp i samband med kontakt med familjen. Det är viktigt att komma ihåg att de unga kan vara mycket sårbara för påverkan från familjen under många år efter uppbrottet. Att den unga/unge har förändrats och utvecklats behöver inte betyda att familjen har gjort det, och även när andra omständigheter kring den unga/unge har stabiliserats kan hot, löften och press från familjen medföra starka känslomässiga reaktioner, som den unga/unge kan behöva stöd för att orka hantera och stå emot. En god idé kan vara att komma överens om till vem den unga/unge kan vända sig om familjen hör av sig, eller om hon eller han själv vill söka kontakt med dem. Förslag på utförare; *skyddat boende/familjehem, socialtjänst*

Uppdatera **riskbedömning** och fortsatt samverka med polis/BOPS.

Det kan vara aktuellt också för polisen att följa upp och avsluta skyddsåtgärder till den unga/unge. Om den unga/unge bytt polisdistrikt kan det handla om att den tidigare poliskontakten länkar över den unga/unge till den som har ansvar för de unga i målgruppen i det nya polisdistriktet. För den unga/unge kan det vara viktigt att hen vet vart hon eller han kan ringa i akuta situationer och att någon inom det nya polisdistriktet känner till hens situation. Förslag på utförare; *polis, socialtjänst, skyddat boende, ideell organisation.*

Domar i hedersrelaterade ärenden där ansökan om vård enligt 1 § och/eller 2 § LVU som bifallits är t ex:

- KamR Göteborg 2016-05-17 121-16³
- KamR Sundsvall 2015-10-21 1715-15⁴
- KamR Sundsvall 2015-10-22 1760-15⁵

8. Referenser

Justitiedepartementet (2014). *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barn-äktenskap*. Faktablad maj 2014.

Regeringskansliet Länsstyrelsen i Stockholms län (2008). *Risbedömningar i ärenden med hedersrelaterat våld. Metodstöd för socialsekreterare*.

Länsstyrelsen i Stockholms län.

Länsstyrelsen Östergötland (2008). *Våld i hederns namn. Handbok för skola och socialtjänst om skyldigheten att se och hjälpa utsatta*. Länsstyrelsen Östergötland.

Länsstyrelsen Östergötland (2011). *Våga göra skillnad. En vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller som riskerar att bli gifta mot sin vilja eller som har blivit gifta mot sin vilja*. Länsstyrelsen Östergötland.

Socialstyrelsen (2013). *Vänd dem inte ryggen. Utbildningsmaterial om hedersrelaterat våld och förtryck*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2015). *Våld. Handbok om socialtjänstens och hälso- och sjukvårdens arbete med våld i nära relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen.

SOSFS 2014:4. *Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Åklagarmyndigheten (2006). *Hedersrelaterat våld. Handbok*. (Elektronisk). Utvecklingscentrum Göteborg. Tillgänglig: <https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/handbocker/handbok-hedersrelaterat-vald-uppd-2014.pdf> (2016-06-03).

Civilutskottets betänkande 218/19CU:4 https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/forbud-mot-erkannande-av-utlandska-barnaktenskap_H601CU4